

**АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ
БА НОМИ А. БАҲОВАДДИНОВ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 34 (575.3)
ТКБ: 67 (2 тоҷик)
Қ – 93

ҚУРБОНЗОДА АФЗУНА АЗИМ

**ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ ТАХРИБКОРӢ МУВОФИҚИ ҚОНУНИ
ҶИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 5.5.8 – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар шӯбаи ҳуқуқи давлатии Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ:

Қудратов Некрӯз Абдунабиевич – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, сардори раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқорӣ Тоҷикистон

Муқарризи расмӣ:

Азиззода Убайдулло Абдулло – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудирӣ кафедраи назария ва таърихи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Сафарзода Ҳаёт Саидамир – номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ профессори кафедраи пешгирии ҷиноятҳои террористӣ ва таъмини амнияти Академияи Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Муассисаи таълимии таҳсилоти олии касбии «Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон» (ш. Душанбе).

Ҳимояи диссертатсия санаи «23» майи соли 2026, соати 11⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-019-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорақ, бинои 11, ошонаи 1, толори Шурои диссертатсионии факултети ҳуқуқшиносӣ) баргузор мегардад.

Бо мазмуни диссертатсия дар сомонаи www.tnu.tj ва дар Китобхонаи марказии илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 шинос шудан мумкин аст.

Авореферат «_____» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

**Котиби илмӣ Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ**

Мирзозода Қ.Х.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Пешвои муаззами миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худ соли 2021 дуруст қайд намуданд, ки «вазъи тағйирёбандаи ҷаҳони имрӯза ва хусусияти устувор пайдо намудани зухуроти хатарноки замони муосир, аз ҷумла терроризму экстремизм, қочоқи силоҳ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, қиноятҳои кебирӣ ва дигар қиноятҳои фаромиллӣ, ки башариятро ба ташвиш овардаанд, моро водор месозад, ки ба масъалаҳои таъмини амнияти кишварамон диққати аввалиндараҷа диҳем» [2]. Дар марҳалаи кунунии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд ҚТ), муҳимтарин мушкилот ҳифзи амнияти миллӣ, яъне ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон, ҷомеа ва давлат мебошад, ки рушди устувори ҷомеаро бо саривақт ошкор кардан, пешгирии ва безарар гардонидани таҳдидҳои эҳтимоли ба манфиатҳои миллӣ таъмин менамояд. Имрӯз дар байни маҷмуи мушкилоти таъхирнопазири иҷтимоӣ, мушкилоти амнияти давлатӣ аҳамияти махсус пайдо кардааст. Амнияти давлатӣ яке аз пояҳои асосии ҳастии ҳар як давлат ба шумор меравад ва барои ҳифзи манфиатҳои миллӣ, суботи сиёсӣ, ягонагии арзишҳои умумимиллӣ ва рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ аҳамияти калидӣ дорад. Он маҷмуи тадбирҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, ҳарбӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ ва дигар соҳаҳоро дар бар мегирад, ки ба ҳифзи мустақилияти миллӣ, яқпорчагии ҳудудӣ, низоми конститусионӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ равона шудааст.

Дар ин росто, амнияти давлатӣ на танҳо ба ҳифзи сохтори сиёсии давлат, балки ба амнияти инсон ва ҷомеа, яъне ҳуқуқи озодиҳои шахсӣ, зиндагии арзанда ва муҳити бехатар низ таъсир мерасонад. Набудани амнияти давлатӣ, хоҳ аз ҷиҳати таҳдидҳои дохилӣ (масалан, ифротгарӣ, қиноятҳои муташаккилона, фасод), хоҳ аз ҷиҳати беруна (таҳрибкорӣ, терроризм, таҷовузи низомӣ, даҳолати давлатҳои хориҷӣ) метавонад сабаби ноустувории умумӣ ва ҳатто фурупошии давлат гардад.

Дар ин доира, амнияти иқтисодӣ ҳамчун зерунсури муҳими амнияти давлатӣ баромад мекунад. Он имконияти давлатро барои ҳимояи манфиатҳои иқтисодии миллӣ, пешгирии вобастагии шадид аз манбаъҳои беруна, идоракунии хавфҳои молиявӣ савдой ва таъмини рушди иқтисодии устувор таъмин менамояд. Амнияти иқтисодӣ на танҳо дар самти ҳифзи бозори дохилӣ, моликияти давлатӣ ва хусусӣ

муҳим аст, балки асоси иқтидори мудофиавӣ ва иҷтимоии давлатро низ ташкил медиҳад.

Таҷовузҳои ҷиноятӣ, ки метавонанд дар шакли ҷиноятҳои иқтисодӣ, ҷиноятҳои киберӣ, терроризм, ҷосусӣ ва ғайолияти шабакаҳои ҷиноятии муташаккилона зоҳир шаванд, на танҳо ба амнияти иқтисодии давлат ва ҷомеа, балки ба пояҳои умумии амнияти миллии зарба мезананд. Аз ин лиҳоз, давлатҳо барои муқовимат ба ҷунин хатарҳо системаи мукаммали таъмини амният, ки ғайолияти ҳадамоти иқтишофӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти гумрук, назорати сарҳадӣ ва сохторҳои иқтисодиро муттаҳид мекунад, ташаккул медиҳанд.

Мукамал кардани меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ яке аз роҳҳои асосии ҳалли мушкилоти мубориза бо ҷинояткорӣ, баҳусус терроризму экстремизм, қочоқи маводи муҳаддир ва таҳрибкорӣ мебошад. Ҷунончи, дар Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ барои солҳои 2018-2028 дуруст зикр гардидааст, ки «қонунгузори ҷиноятӣ ба сифати яке аз воситаҳои муҳимми танзимсозандаи муносибатҳои ҷамъиятӣ баромад намуда, манфиатҳои шахс, ҷомеа ва давлатро аз таҷовузҳои ҷинояткорона ҳифз менамояд» [1].

Таҳрибкорӣ яке аз ҷиноятҳои мебошад, ки таърихи куҳан дошта, таъмини амнияти давлатӣ, баҳусус амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии давлатро ҳалалдор намуда, аз ҷониби ташкилотҳои террористиву экстремистӣ, давлатҳои хориҷӣ мавриди истифода қарор дода мешавад. «Созмонҳои тундраву ифротгаро, ки ғайолияташон дар ҳудуди Тоҷикистон манъ аст (дар соли 2025 ин миқдор ба 29 ташкилоту гуруҳ мерасад)», ғайолияти даҳшатбору таҳрибкоронаи ҳудро торафт тавсеа баҳшида истода, амнияти миллии Тоҷикистонро дар самти амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавӣ меҳоханд заъифу ноустувор намоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аввали солҳои 90-уми асри ХХ – ҳанӯз дар оғози бунёди давлати соҳибхитиёри худ ҳадафи амалҳои таҳрибкоронаи террористону ифротгароён бо дастгирии хоҷагони хориҷии онҳо қарор гирифт ва дар натиҷа ба иқтисодиёти кишвар зарари ниҳоят қалон расонида шуд, ки тавонист рушди Тоҷикистонро чанд даҳсола боз дорад.

«Солҳои ахир динамикаи таҳрибкорӣ рӯ ба афзоиш дорад ва дар баъзе ҳолатҳо он ҳамчун терроризм бандубаст карда мешавад, ки аз нигоҳи илми ҳуқуқи ҷиноятӣ баҳсноқ мебошад. Дар асоси маълумоти

Вазорати корҳои дохилии ҚТ, дар соли 2010 – 1, соли 2011 – 6, 2012 – 2, 2013-2015 – 1, 2016 – 4, 2017 – 6, 2018 – 1 ҳолати содиршавии ҷинояти таҳрибкорӣ сабт гардидааст» [11, с. 540]. Албатта маълумоти болозикр асоси воқеии содир шудани ҷинояти таҳрибкориро нишон намедихад, ва дар амалия ин ҳолат бо ду омил вобаста аст: 1) ҳамчун терроризм ва 2) ҳамчун маҷмуи идеалӣ бо терроризм бандубаст шудани таҳрибкорӣ. Сабаби чунин бандубаст дар монандии ин таркибҳо ва рақобати меъёрҳо байни моддаҳои 179 ва 309 КҶ ҚТ мебошад.

Дар ин замина, таҳқиқи илмии ҷиноятӣ таҳрибкорӣ, ки ҳамчун яке аз ҷинояти хавфнок ба муқобили асосҳои сохти конститусионӣ ва амнияти давлатӣ эътироф мегардад, дорои аҳамияти муҳим дошта, ҷавобгӯи талаботи рӯз мебошад. Таҳрибкорӣ бо моҳияти худ ба суботи устувории сохти конститусионӣ ва амнияти ҚТ таҳдид мекунад, ки дар навбати худ он метавонад заминаи мусоид барои ташаккули зухуроти хавфноки ҷамъиятӣ, ба монанди экстремизм ва терроризм гардад. Ҳамин тавр, тадқиқоти илмии хусусиятҳои ҳуқуқӣ - ҷиноятии таҳрибкорӣ, равандҳои ташаккули он, инчунин таҳлили механизмҳои муқовимат ва пешгирии он, барои таъмини амнияти миллӣ ва таҳкими пояҳои давлатдорӣ конститусионӣ аҳамияти махсус касб менамояд.

Бори аввал дар сатҳи қонунгузорӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ бо Қарори Кумитаи иҷроияи марказии Русия аз 20 июни соли 1919 «Дар бораи аз қаламрави умумӣ хорич кардани минтақаҳои ҳолати ҳарбӣ эълоншуда» муқаррар гардид. Дар КҶ Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон солҳои 1935 ва 1961 ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар шакли моддаи мустақил пешбинӣ гардид. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1998 (минбаъд КҶ ҚТ) дар м. 309 муқаррар гардид. Новобаста ба ин, то имрӯз таҳқиқоти ҳамҷонибаи илмии муқаммале вобаста ба масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ вучуд надорад. Аз ин рӯ, ҳанӯз ҳам бештари мушқилот дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ ҷой доранд, ки бартараф намудани онҳо маҳз тавассути анҷом додани таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ зарур мебошад, зеро ҳангоми дар амалия татбиқ намудани м. 309 КҶ ҚТ мушқилиҳо ба миён меоянд. Аз ҷумла, таҳлили илмии ҷинояти таҳрибкорӣ зарурати баррасии ҳамҷонибаи хусусиятҳои унсурҳои муҳими он, аз ҷумла нишонаҳои объективии ҷиноят, мазмуну моҳият, тағйироти қонунгузорӣ ва мушқилоти амалияи татбиқи онро дар бар

мегирад. Объекти тахрибкорӣ, ки дар қонунгузори қаблӣ ҳамчун ҷиноят бар зидди давлат арзёбӣ мегардид, дар марҳилаи қунунӣ дар радифи ҷиноятҳои зидди асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ шомил гардидааст. Ин тағйирот дар таснифи ҳуқуқи ҷиноятҳо на танҳо хусусияти сиёсӣ ҳуқуқи ҷинояти мақруро бозтоб мекунад, балки зарурати бознигари таҳлили мафҳуми он ва робитаи он бо дигар ҷиноятҳои монандро ба миён меорад. Моҳият ва мазмуни дигар унсурҳои таркибии ин ҷиноят низ дар раванди ислоҳоти қонунгузорӣ ба таври қобили мулоҳиза тағйир ёфтаанд. Аз ҷумла, васеъ гардидани доираи рафторҳои зиддиқонунӣ, ки метавонанд ҳамчун тахрибкорӣ арзёбӣ шаванд, ба афзоиши шаклҳои нави ҷинояткорӣ ва ҳамзамон мураккабтар шудани фарқи он аз дигар ҷиноятҳои шабех, аз ҷумла терроризм, боис гардидааст. Яке аз мушкилоти ҷиддии амалияи ҳуқуқи муосир тафриқагузорӣ байни тахрибкорӣ ва дигар ҷиноятҳои ҳаммонанд мебошад, ба мисли терроризм, ғасби ҳокимият, амалиётҳои ҷангии ғайриқонунӣ ва ғайра. Дар шароити тағйирёбии муҳити сиёсӣ ва афзоиши хатарҳои дохилию байналмилалӣ, чунин мушкилот дар бандубасти дурусти ҷиноятҳо, барои мақомоти тафтишотӣ ва судӣ душвориҳо эҷод мекунад. Аз ин рӯ, таҳқиқи муқоисавии тахрибкорӣ бо дигар ҷиноятҳои зидди амнияти давлатӣ ва таҳияи меъёрҳои дақиқи фарқкунандаи ҳуқуқӣ дар ин самт аҳамияти назаррас пайдо мекунад.

Ҳамзамон, зикри ин нуқта зарур аст, ки муқаррароти КҶ ҚТ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои тахрибкорӣ муқаррар мекунад, ва таҷрибаи татбиқи он, дар заминаи риояи қоидаҳои техникаи қонунгузорӣ, ҷанбаҳои криминализатсияи унсурҳои муайяни тарафи объективии ҷиноят ва ҳамоҳангсозии таркибҳои ҷиноятҳои шабех, наметавонанд вазифаи пешгирикунандаи қонуни ҷиноятиро ба таври қомил иҷро намоянд. Ба ибораи дигар, оммафаҳм набудани баъзе унсурҳои муҳими таркиби ҷиноят, инчунин камбудҳои техникӣ дар матни қонун, боиси тафсирҳои гуногун ва душвориҳо дар амалияи ҳуқуқӣ мегардад. Ин ҳолат боиси он шудааст, ки вазифаи асосии Қонуни ҷиноятӣ дар пешгирӣ ва муборизаи самаранок бо тахрибкорӣ пурра амалӣ нагардид. Дар чунин ҳолат, такмили қонунгузори ҷиноятӣ миллӣ ва бознигари механизми татбиқи он, ба сифати як роҳи муассир ва ҳалли мушкилоти ҷойдошта дар мубориза бо тахрибкорӣ баромад мекунад. Ба ин хотир, омӯзиши таҷрибаи қонунгузори ҷиноятӣ кишварҳои, ки тахрибкоро ҳамчун ҷинояти

алоҳида эътироф намудаанд, аз аҳамияти махсус бархӯрдор мебошад ва он дар сатҳи рисола анҷом дода шудааст.

Таҳлили муқоисавии меъёрҳои қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҷрибаи ҳуқуқии кишварҳои хориҷӣ имконият фароҳам меорад, ки на танҳо нуқсонҳои меъёрии мавҷуда ошкор шаванд, балки заминаҳои тақмили онҳо низ муайян гарданд. Илова бар ин, бе таққиқ ва истифодаи таҷрибаи мусбати кишварҳои пешрафта, ҳалли муътамади дигар масъалаҳои ҳуқуқӣ, тақмили қонунгузорӣ, мубодилаи самарабахши иттилооти ҳуқуқӣ ва илмӣ, инчунин рушди устувори низоми ҳуқуқии миллий ва ҷамоҳангсозии он бо стандартҳои байналмилалӣ амри номумкин мебошад.

Вазъи ҷинояткорӣ ва натиҷаи таҳлили қонунгузории ҷиноятӣ дар самти мубориза бар зидди ҷиноятҳо ба муқобили асосҳои сохти конституционӣ ва амнияти давлатӣ, баҳусус ҷинояти таҳрибкорӣ, зарурати густариш додани таҳқиқоти илмии соҳавии ҳуқуқи ҷиноятиро ба миён мегузорад. Ҳолати мазкур зарурият ба таҳияи асосноки шаклҳои гуногуни содиршавии таҳрибкорӣ, коркарди низоми мафҳумҳои дахлдор (категорияҳои ҳуқуқӣ), инчунин муайян сохтани самтҳои афзалиятноки рушди минбаъдаи қонунгузории ҷиноятиро дар ин самт тақозо менамояд. Дар заминаи таҳаввулоти ҳуқуқӣ, таҳдидҳои нави глобалӣ ва хусусиятҳои хоси амнияти миллий, зарурати тақмил ва мутобиқсозии меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои таҳрибкорӣ муқаррар менамояд, беш аз пеш эҳсос мегардад. Меъёри мавҷуда ба тағйироту таҳаввулоти иҷтимоию сиёсӣ ва рушди шаклҳои нави ҷинояткорӣ мутаносиб набуда, ба тақмили пайваста ва амиқи назариявӣ амалии худ ниёз дорад.

Бо дарназардошти ин омилҳо ва дар маҷмӯъ, дар партави муҳиммияти таъмини амнияти давлатӣ ва ҳифзи асосҳои сохти конституционӣ, мавзӯи ҷинояти таҳрибкорӣ ҳамчун самти таҳқиқоти илмии дорои аҳаммияти баланд арзёбӣ мегардад. Ин омилҳо гувоҳи саривақтӣ ва мубрам будани мавзуи рисолаи номзадӣ буда, зарурати таҳлили амиқ ва мукаммали онро дар ҷаҳорҷӯби ҳуқуқи ҷиноятии миллий ва муқоисавӣ тақозо мекунанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ ва тақмили қонунгузории ҷиноятӣ дар самти муқовимат ва пешгирии содир намудан таҳрибкорӣ дар осори илмии олимони ҳуқуқшиносии ватанӣ таҳқиқ шудааст. Аз ҷумла В.А. Абдухамитов [3, с. 260], У.А. Азиззода [15, с. 413], С.Э. Баҳриддинов

[12, с. 56-63], И.Х. Бобочонзода [7, с. 550], М.М. Зохидова [10, с. 100-109], Н.А. Қудратов [21, с. 540], Б.Ш. Қурбонзода [23, с. 212], З.Ҷ. Мачидзода [5, с. 268], А.Қ. Назаров [6, с. 193], Д. Назиров [24, с. 347], Р.Ҷ. Раҳимзода [25, с. 581], А.И. Сафарзода [13, с. 218-226], К.Х. Солиев [8, с. 880], М.П. Ҳайдарзода [28, с. 221], Ш.Х. Ҳафиззода [11, с. 153-160], А.К. Шарипов [29, с. 228], Т.Ш. Шарипов [14, с. 153-155] ва дигарон дар ин чода таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд.

Ҳамзамон, як зумра олимони хоричӣ, аз қабили С.К. Балашов [16, с. 413], В.П. Емелянов [17, с. 370], А.М. Киракосян [18, с. 23], А.С. Климосюк [19, с. 247], И.В. Коришева [20, с. 147], Ю.В. Лутсенко [4, с. 200], Д.В. Сопов [26, с. 203], Д.В. Токмантсев [27, с. 247] ва дигарон низ таълифоти худро оид ба масъалаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ ба таъб расондаанд. Муҳаққиқони мазкур паҳлӯҳои алоҳидаи ҷинояти таҳрибкориро таҳлил намудаанд. Аммо, бояд гуфт, ки вобаста ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ то ба ҳол таҳқиқоти комплексӣ анҷом наёфтааст.

Тавре ки натиҷаи таҳлилҳои назарӣ нишон медиҳад, дар таҷрибаи татбиқи ҳуқуқии мақомоти ҳифзи ҳуқуқи мамлакат дар бобати дарки моҳияти аслии таҳрибкорӣ ва татбиқи чораҳои самаранок алайҳи содир кардани он мушқилиҳои муайян ҷой доранд. Аз ҷумла, масъалаҳои мушаххаси бандубасти ҷиноят яксон нестанд ва ин ҳолат ба таҷрибаи мақомоти тафтишотӣ ва судии ҚТ таъсири манфӣ расонида, ба таъмини речаи қонуният дар самти мубориза бар зидди таҳрибкорӣ монеа эҷод менамояд. Бо дарназардошти гуфтаҳои боло бояд гуфт, ки имрӯз масъалаи тақмили меъёри қонуни ҷиноятӣ, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои таҳрибкорӣ муқаррар намудааст, яке аз масъалаи мубрами доктрина ва амалияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи мавзӯҳои лоиҳавии шуъбаи ҳуқуқи давлатии Институти давлат ва ҳуқуқи АМИТ барои солҳои 2016-2020 «Рушди падидаҳои ҳуқуқи давлатӣ дар давраи муосир» (рақами қайди давлатӣ 0116ТJ00765 аз 01.01.2016 с.) ва барои солҳои 2021-2025 «Конститутсия ва рушди асосҳои ҳуқуқии сохтори давлатӣ ва ҷамъиятии Тоҷикистон» (рақами қайди давлатӣ 0121ТJ1102 аз 24.02.2021 с.) омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқоти мазкур дар муайян кардани масъалаҳои марбут ба ҷинояти таҳрибкорӣ тавассути таҳқиқоти ҳамаҷониба, инчунин таҳияи тавсияҳои концептуалӣ ва пешниҳодҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда барои тақмили қонунгузорию ҷиноӣ дар соҳаи ҷавобгарии ҷиноӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо мақсади ноил гардидан ба мақсади асосии таҳқиқот, дар назди муаллиф вазифаҳои зерин гузошта мешаванд:

– таҳлили таърихӣ ташаккул ва рушди мафҳуми таҳрибкорӣ дар қонунгузорию ҷиноятӣ Тоҷикистон ва муайян намудани марҳилаҳои асосии эволютсияи ҳуқуқи он;

– омӯзиши қонунгузорию ҷиноятӣ давлатҳои аъзои ИДМ дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ ва дар заминаи натиҷаҳои ин таҳлил, таҳияи тавсияҳои илман асоснок ҷиҳати мукамалгардонии таркиби моддаи 309 ҚЧ ҚТ;

– таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ аломатҳои объективии ҷинояти таҳрибкорӣ ва таҳияи асосҳои назариявии фарқкунӣ онҳо аз унсурҳои таркибии дигар ҷиноятҳои ҳамшабех;

– таҳлили хусусиятҳои субъективии ҷинояти таҳрибкорӣ, аз ҷумла масъалаҳои алоқаманд ба қасд, ангега ва мақсади ин ҷиноят;

– баррасии аломатҳои вазнинкунанда ва махсусан вазнинкунандаи таркиби ҷинояти таҳрибкорӣ ва пешниҳод намудани ҳулосаҳои илмӣ барои тақмили онҳо;

– асосноксозии илмӣ меъёрҳои тафриқагузорию ҷинояти таҳрибкорӣ аз терроризм ва дигар ҷиноятҳои дорой ҳаммонанд;

– таҳияи пешниҳоду тавсияҳои мушаххас ҷиҳати тақмили ҚЧ ҚТ дар самти ҷинояти таҳрибкорӣ.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ ташкил медиҳанд, ки вобаста ба содир шудани ҷинояти таҳрибкорӣ ба вучуд меоянд.

Мавзӯи (предмет) таҳқиқот. Мавзӯи таҳқиқоти диссертациониро маҷмуи масъалаҳои алоқаманд бо ҷинояти таҳрибкорӣ дар умум ва аломатҳои таркибӣ (объективӣ ва субъективӣ) ва бандубастшавандаи онҳо дар алоҳидагӣ, инчунин татбиқи м. 309 ҚЧ ҚТ дар амал, ташкил медиҳанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертационии мазкур фарогири се марҳалаи

рушди қонунгузории ҷиноятӣ мебошад: 1) то шуравӣ; 2) қонунгузории ҷиноятӣ шуравӣ–сотсиалистӣ; 3) даврони соҳибистиклолӣ. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионии мазкур ташаккул ва инкишофи танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ ва муосир мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Қобили зикр аст, ки дар рисолаи илмӣ мазкур бо истифода аз методи муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, танзими ҳуқуқии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар таҷриба ва қонунгузории давлатҳои хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтааст. Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ солҳои 2017-2024-ро дар бар мегирад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро қорҳои илмӣ олимони ватанию хориҷӣ, ки самтҳои мухталифи мавзӯи мазкурро таҳқиқ намудаанд, ташкил медиҳад, ба монанди: В.А. Абдухамитов, У.А. Азиззода, С.К. Балашов, И.Ҳ. Бобочонзода, В.П. Емельянов, А.М. Киракосян, А.А. Климчук, И.В. Коришева, Н.А. Қудратов, Б.Ш. Қурбонзода, Ю.В. Лутсенко, Ҷ.З. Маҷидзода, А.К. Назаров, Д. Назирова, Р.Х. Раҳимзода, А.И. Сафарзода, К.Х. Солиев, Д.В. Сопов, Д.В. Токмантсев, М.П. Ҳайдарзода, Ш.Х. Ҳафиззода, А.К. Шарипов, Т.Ш. Шарипов ва дигарон. Инчунин, вобаста ба мавзӯи таҳқиқотӣ, захираҳои глобалии системаи иттилоотӣ Интернет ва тафсириҳои васоити ахбори омма мавриди истифода қарор гирифтанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Муқаррарот ва ҳулосаҳои асосӣ бо истифодаи ҳамҷонибиҳои тамоми усулҳои мавҷудаи илмӣ ҳуқуқ оид ба таҳлили зуҳуроти ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ, аз ҷумла, методи диалектикӣ, маҷмуи методҳои махсуси илмӣ-оморӣ, шакли мантиқӣ, қиёсӣ ҳуқуқӣ, таърихӣ, системавӣ сохторӣ ва ғайра асос ёфтаанд. Инчунин ҳангоми таҳлили масъалаҳои илмӣ усулҳои махсуси ҳуқуқӣ, аз қабилӣ муқоисавӣ-ҳуқуқӣ истифода шудаанд.

Асоси эмпирикии таҳқиқот. Заминаҳои эмпирикии диссертатсияро маводи тафтишотӣ мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҚТ марбут ба таҳрибкорӣ, ки дар судҳои Тоҷикистон баррасӣ шудаанд, омори Суди Олии ҚТ ва Вазорати қорҳои дохилии ҚТ, ахбороти мақомоти Прокуратураи генералии ҚТ дар давраи солҳои 2010-2023 ташкил дода, 5 парвандаи ҷиноятӣ оид ба таҳрибкорӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта шудааст. Ҳамчунин, маълумотҳои, ки дар ВАО ва сомонаҳои интернетӣ вобаста ба таҳрибкорӣ нашр гардидаанд, ба даст оварда шуда, мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Навгонии илмий таҳқиқот. Навгонии илмий таҳқиқоти мазкур пеш аз ҳама дар он зоҳир мегардад, ки дар асоси таҳлили ҳамаҷонибаи қонунгузории ҷинойтии қаблӣ ва амалқунандаи Тоҷикистон, омӯзиши таҷрибаи амалии татбиқи он, нуқтаҳои назари муҳаққиқони соҳа (доктринаи ҳуқуқи ҷинойтӣ), инчунин бо таъя ба мавқеи илман асосноки муаллиф, модели нави меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҷавобгарии ҷинойтиро барои таҳрибкорӣ пешбинӣ менамояд, таҳия ва пешниҳод гардидааст. Дар диссертатсия зарурати тақмили моддаи 309 КҶ ҚТ асоснок шуда, сохти нави он пешниҳод гардидааст. Ин пешниҳод на танҳо ба баргарафсозии камбудихоӣ мавҷуда, балки ба мутобиқсозии он бо талаботи замони муосир ва таҳдидҳои афзоишбандаи амниятӣ равона шудааст.

Дар таҳқиқот бори аввал тамоюлҳои таърихии ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҳрибкорӣ дар марҳилаҳои мухталифи рушди қонунгузории ҷинойтии Тоҷикистон таҳлил гардида, масоили тақмил додани сохти таркибии ин ҷинойт мавриди баррасии амиқ қарор гирифтаанд. Бояд таъкид намуд, ки диссертатсияи мазкур нахустин таҳқиқоти комплексӣ дар сатҳи миллий мебошад, ки ба таҳлили ҷинойти таҳрибкорӣ ва масоили тақмили танзими ҳуқуқии он бахшида шудааст. Ғайр аз ин, навгонии илмий рисола дар як қатор ҳулосаҳо ва пешниҳодҳои муаллиф инъикос ёфтааст, ки ба бандубасти дуруст ва муайянсозии таркиби ҷинойти таҳрибкорӣ бо дарназардошти воқеияти имрӯза ва таҳдидҳои нави амнияти давлатӣ равона гардидаанд. Ин пешниҳодҳо метавонанд заминаи муҳими илмию амалӣ барои тақмили минбаъдаи КҶ ҚТ ва баъд бардоштани самаранокии муборизаву муқовимат бо ҷинойтҳои хавфнокӣ дорой хусусияти таҳдидқунанда ба сохти конститусионӣ ва амнияти миллий гарданд.

Нуқтаҳои илмий ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

I. Пешниҳодҳои хусусияти назариявидошта:

1. Дар асоси таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ (принсипи таърихият) рушди қонунгузории ҷинойтии Тоҷикистон вобаста ба ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҳрибкорӣ аз рӯйи ташаккул ва инкишофаш ба ду давраи асосӣ ҷудо карда шудааст: а) давраи Шуравӣ (солҳои 1917-1991) – ташаккулёбии ҷинойти таҳрибкорӣ дар сатҳи қонунгузорӣ; б) замони истиқлол, дар сохтори таркиби ҷинойти таҳрибкорӣ, навъ ва андозаи ҷазо, аломатҳои бандубастқунандаи таркиби ҷинойт, шакли гуноҳ ва аломатҳои тарафи объективӣ ва субъективии ҷинойти таҳқиқшаванда тағйироти назаррас ба миён омаданд.

2. Дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ имконият дод, ки ба таври мушаххас қонуниятҳои пайдоиши манъи ҳуқуқӣ-ҷиноят таҳрибкорӣ, ҳасти ва татбиқи он, ояндаи инкишоф ва муқаммалгардии таркиби он муайян карда шавад. Чунин ҷиҳатҳои мусбӣ (навғонии) қонунгузории ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ метавонанд дар самти муқаммалгардии ҚЧ ҚТ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ аҳамияти махсус дошта бошанд: а) криминализатсия намудани мусоидат ба фаъолияти таҳрибкорона, гирифтани таълимот барои анҷом додани амалиёти таҳрибкорона ва ташкили гуруҳи (иттиҳоди) таҳрибкорона ё иштирок дар он; таҳрибкорие, ки бо қатли оммавии одамон, зарар ба саломатии онҳо, инчунин захролудшавии оммавӣ, паҳн намудани эпидемия, эпизоотия ва эпифитотия алоқаманд аст; б) муқаррар намудани аломатҳои бандубастшаванда, ба монандӣ: – содир намудани таҳрибкорӣ аз ҷониби гуруҳи муташаккил; 2) таҳрибкорие, ки сабаби бавҷуд омадани зарари калони молумулкӣ ё дигар оқибатҳои вазнин мегардад; 3) таҳрибкорие, ки боиси марги инсон гаштааст.

II. Пешниҳодҳо, ки ба тақмили қонунгузории ҷиноятӣ рағона карда шудаанд:

3. Муаллиф дар консепсияи илмии худ пешниҳоди асоснок намудааст, ки барои муқаммаалномаии таркиби таҳрибкорӣ чунин чораҳо зарурӣ арзёбӣ мегарданд: 1. криминализатсия намудани чунин ҳолатҳо зарур ва саривақтӣ мебошад: а) криминализатсия намудани шакли муносири содир намудани амалҳои таҳрибкорона ва бо ҳамин мақсад ба диспозитсияи м. 309 ҚЧ ҚТ ворид намудани иборати «ҳамлаҳои киберӣ»; б) оқибатҳои амалҳои таҳрибкориро ба назар гирифта, ба диспозитсияи м. 309 ҚЧ ҚТ ворид намудани иборати «ба куштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё расонидани зарари дигар ба саломатии онҳо» зарур мебошад; в) криминализатсия намудани ва ба таркиби таҳрибкорӣ ворид намудани чунин шаклҳои содир намудани амалҳои таҳрибкорона ба монанди захролудшавии оммавӣ, паҳн намудани эпидемия, эпизоотия ё эпифитотихо; 2. Дар қ. 2 м. 309 ҚЧ ҚТ илова намудани аломатҳои бандубастшавандаи зерин: “а) якҷандқарата; б) аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ; в) бо истифодаи мақоми хидматӣ; г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок”; 3. Дар қ. 3 м. 309 ҚЧ ҚТ илова намудани аломатҳои бандубастшавандаи зерин: “а) аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ; б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок; дар вазъияти ҷангӣ ё замони

чанг”); 4. Пешниҳод карда мешавад, ки ба диспозитсияи м. 309 КЧ ҚТ шакли нави содир кардани ин чиноят, яъне содир кардани таҳрибкорӣ тавассути «ҳамлаҳои киберӣ» илова карда шавад. Дар доираи ҳамлаи киберӣ бояд ҳамчун таҷовуз ба шабакаҳои компютерӣ тавассути вуруди беичозати онҳо, сирояти оммавӣ бо нармафзори зараровар, забти иттилооти махфӣ ва ғайра фаҳмида шавад, ки мақсади заиф кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори муҳофизавии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дошта бошанд;

4. Таҳлил ва омӯзиши ҷавобгарии чиноятӣ барои таҳрибкориро ҷамъбаст намуда, пешниҳод мешавад, ки дар КЧ ҚТ диспозитсияи м. 309 дар таҳрири нав ва таркибҳои наве, ки бо таҳрибкорӣ алоқамандан дар шакли зерин пешниҳод карда шавад:

4.1. Моддаи 309 (Таҳрибкорӣ)

1) “Бо мақсади ноустувор сохтани амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти иқтисодиёт ва муҳофиза, содир намудани тарқиш, сӯхтор ё дигар кирдорҳои, ки барои несту нобуд ё вайрон кардани объектҳои дорои аҳаммияти ҷумҳуриявӣ ва стратегӣ равона шудааст ... ҷазо дода мешавад”.

2) кирдорҳои дар қ. 1 ҳамин модда пешбинишуда, агар: “боиси заҳролудшавии оммавӣ ё паҳн кардани эпидемия ё эпизоотия ё эпифитотихо. боиси марги одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё расонидани зарари дигар ба саломати онҳо гардида бошад ... ҷазо дода мешавад”.

3) кирдорҳои пешбинишудаи қ.к. 1 ва 2 ҳамин модда, агар: “якҷандқарата; аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ; бо истифодаи мақоми хизматӣ; дар ҳолати ретсидиви хавфнок содир шуда бошад ... ҷазо дода мешавад”.

4) Кирдорҳои дар қ.к. 1 ва 2 ҳамин модда пешбинигардида, агар: “аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё иттиҳоди чиноятӣ; дар ҳолати ретсидиви маҳсусан хавфнок; дар вазъияти ҷангӣ ё замони ҷанг содир шуда бошад ... ҷазо дода мешавад”.

4.2. Моддаи 309.1 (Ташкили таълим ва гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта)

1. Ташкили таълим ё гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта, инчунин роҳбарӣ ё иштирок дар чунин таълим новобаста аз ҷой ва шакли таълим ... ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар:

– бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

– бо маблағгузори намудани чунин кирдор алокаманд бошад ... чазо дода мешавад.

4.3. Моддаи 309.2 (Ташкили гуруҳи таҳрибкорона ё иштирок дар он)

1. Ташкил ва таъмини ғаёлияти гуруҳи таҳрибкорона ва сохторҳои таркибии он ... чазо дода мешавад.

2. Иштирок дар гуруҳи таҳрибкорона ... чазо дода мешавад.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот. Аҳаммияти назариявии таҳқиқот дар таҳияи асосҳои назариявии қорқарди низоми донишҳои мавҷуда оид ба масъалаҳои мубориза бар зидди таҳрибқорӣ ифода меёбад. Инчунин натиҷаҳои таҳлил ба пайдоиши тасаввурот оид ба маҷмуи воситаҳои қонунии мубориза бар зидди таҳрибқорӣ мусоидат намуда, барои таҳқиқоти баъдӣ дар ин соҳа замина мегузоранд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот. Аҳаммияти амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки хулосаву пешниҳодоти муаллиф метавонанд дар самти такмили ғаёлияти қонунгузори дар соҳаи мубориза бо ҷиноятқорӣ, аз ҷумла бар зидди таҳрибқорӣ, дар амалияи ҳуқуқтаъбиққунии мақомоти тафтишоти пешакӣ ва суд оид ба ошқор, таҳқиқ ва бандубасти ҷинояти мазкур, муайян намудани рақобати меъёрҳо байни таҳрибқорӣ ва терроризм, зимни омода намудани қарори Пленуми Суди Олии ҚТ, бо мақсади таъмини татбиқи дуруст ва яқсонӣ қонунгузори оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибқорӣ аз ҷониби судҳо мавриди истифода қарор дода шавад.

Маводди таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад дар ҷараёни таълим дар муассисаҳои олӣ ҳангоми тадриси фанҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминалогия, курсҳои махсуси «Ҷиноятҳо ба муқобили ҳокимияти давлатӣ» ва «Асосҳои илмии бандубасти ҷиноятҳо» истифода шавад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсия тавассути истифодаи усулҳои умумилмӣ ва махсуси илмӣ, таҳлили қонунгузории ватанӣ ва хориҷӣ, омӯзиши адабиёти умумӣ ва махсус оид ба мавзӯи таҳқиқот ва рисолаҳои баъзе олимон, ки нуктаҳои назари илмии муосирро дар бораи ҷинояти таҳрибқорӣ инъикос менамояд, ба даст оварда шудааст. Натиҷаҳои илмӣ, пешниҳоду хулосаҳо ва тавсияҳои амалии дар таҳқиқоти диссертатсионӣ пешбинигардида дар асоси манбаи қонунгузори ва амалияи судӣ анҷом дода шудааст.

Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсия, инчунин, аз истифодаи заминаҳои васеи таҷрибавӣ, ки дар шакли маълумотҳои гуногуни

оморӣ, чамъбасти маводди таҷрибаи судӣ ва таҳлили як силсила парвандаҳои ҷиноятӣ оварда шудаанд, бармеояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти рисолаи илмӣ ба он хотир эътимодноканд, ки дар асоси таҳлили Конститутсияи ҚТ, КҶ ҚТ, Кодекси иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ ҚТ, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҚТ, қарорҳои Пленуми Суди Олии ҚТ ва ғайра ба даст омадаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Мавзӯ, мазмун ва натиҷаҳои илмӣ ҳосилшуда пурра ба шиносномаи ихтисоси илмӣ 5.5.8. – Ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷроӣ ҷазои ҷиноятӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҚТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқат доранд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқ муаллифи диссертатсия ба таври кофӣ санадҳои байналмилалӣ, қонунгузориҳои ҷиноятӣ мамлакатҳои хориҷӣ ва Тоҷикистон оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ, хусусият ва дараҷаи ба ҷамъият хавфноки ин ҷиноятҳо дар замони муосир, таҳлили таркиби ҷинояти баррасишавандаро таҳлил намудааст. Ҳамчунин, аз ҷониби диссертант коркарди амалӣ ва назарии тавсияҳо баҳри тақмили қонунгузорӣ ва фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунии мақомоти хифзи ҳуқуқ дар самти татбиқи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ пешниҳод гардидааст.

Тасвир ва амлосозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар шӯъбаи ҳуқуқи давлатии Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон омода гардида, дар ҷаласаҳои шӯъба мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар мақолаҳои муаллиф дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти ҚТ ва дигар маҷаллаву маҷмуаҳо ба таъб расидаанд. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ дар гузоришҳо пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла: дар конференсияҳои байналмилалии «Илми ҳуқуқшиносӣ дар асри ХХ: масъалаҳои мубрам ва ояндабинии ҳалли он (29-30 сентябри соли 2020, шаҳри Шахтаи Федератсияи Россия) дар мавзӯи «Баъзе масъалаҳои муайяннамоии тарафи субъективии таҳрибкорӣ» ва рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир: конференсияи байналмилалии илми- амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф» (солҳои 2020-2040),

(27-28 декабри соли 2022 ш. Душанбе), дар мавзуи «Пешгирии киберчиноятҳо»; дар конференсияҳои ҷумхуриӣ: 1) конференсияи дувуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзуи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодиёти рақамӣ», (31 майи соли 2021 ш. Душанбе), дар мавзуи «Саломатӣ ҳамчун объекти чиноят»; 2) конференсияи дувуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзуи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодиёти рақамӣ», (31 майи соли 2021 ш. Душанбе), дар мавзуи «Тавсифи ҳуқуқи чиноятҳои таҳрибкорӣ».

Маводи таҳқиқот ҳангоми гузаронидани машғулиятҳои амалӣ аз фанҳои «Ҳуқуқи чиноятӣ», «Ҳуқуқ» дар Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Оид ба муҳтавои диссертатсия мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 4 мақола дар нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 10 мақола дар нашрияҳои ватанӣ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ чоп шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 212 саҳифаро дар бар мегирад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи диссертатсия аҳамиятнокии мавзуи диссертатсия асоснок карда шуда, сатҳи омӯзиши он, мақсаду вазифаҳо, объект ва мавзуи таҳқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, заминаҳои меъёрӣ, асоси эмперикӣ, навгонӣ ва муқаррароте, ки ба ҳимоя пешниҳод мегардад, тавсиф гардидаанд, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян карда шуда, ҳамзамон тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, саҳми шахсии довталаб, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми рисола – «**Танзими ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятӣ барои таҳрибкорӣ: таҳлили таъриҳӣ ва муқоисавӣ-ҳуқуқӣ**», фарогири ду зербоб буда, дар онҳо масъалаҳои таъриҳӣ ташаккул ва рушди ҷавобгарии чиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қаламрави Тоҷикистони таъриҳӣ, инчунин таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҷавобгарии чиноятӣ барои таҳрибкорӣ мутобиқи қонунгузории чиноятҳои давлатҳои узви ИДМ мавриди таъқиқ қарор дода шудааст.

Зербоби якуми боби мазкур ба масъалаи «**Таъриҳи ташаккул**

ва рушди ҷавобгари чиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қаламрави Тоҷикистони таърихӣ» бахшида шуда, дар сатҳи он масъалаҳои даврабандии рушд ва инкишофи таҳрибкорӣ, хусусияти таҳаввули ин мафҳум, таҳлили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ҷавобгари чиноятиро барои таҳрибкорӣ муқаррар намудаанд, инчунин амалияи татбиқи ин чиноят дар давраҳои гуногун таъқиқ карда шудаанд.

Муаллиф асоснок намудааст, ки таҳрибкорӣ чинояте мебошад, ки бо пайдоиши давлат бавучуд омадааст. Дар аввал таҳрибкориро амалиёти ҷангии меномиданд, ки қувваҳои ночиз бо мақсади гумроҳ кардани душман, дур кардани диққат ва қувваҳои вай аз самти асосӣ гузаронида мешуданд. Дар замони осоишта бошад таҳрибкорӣ аз ҷониби гуруҳҳои террористӣ фаъолона истифода мешавад, дар ҳоле ки диверсияро метавон ҳамчун амалҳои гуногуни террористӣ ҳисоб кард.

Муаллиф дар асоси таҳлили сарчашмаҳои таърихӣ ва доктринаи ҳуқуқӣ ба хулосаи аниқ омадааст, ки ҷавобгари чиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар шакли санади меъёрии ҳуқуқӣ дар қаламрави Тоҷикистон асосан аз даврони Шӯравӣ оғоз мегардад. Бо дарназардошти ин нукта муаллиф маҳз ҳамин давраро бештар мавриди омӯзиш қарор додааст. Бояд гуфт, ки муқаррар намудани чинояти таҳрибкорӣ бе омӯзиши муфассали илмии таърихӣ ин чиноят имконнопазир аст.

Бояд зикр намуд, ки мафҳуми таҳрибкорӣ ҳамчун чиноят дар сатҳи қонунгузорӣ бори аввал соли 1927 ҷорӣ карда шуд. Дар м. 9 (амалҳои таҳрибкорӣ)-и Низомнома дар бораи чиноятҳои давлатии ИҶШС соли 1927 амалҳои таҳрибкорона чунин муайян карда шуданд: «бо мақсади контрреволюционӣ нест кардан ё вайрон кардан, ҳамчунин, тарқиш, сӯхтор ё дигар амалҳо бар зидди роҳи оҳан ё дигар роҳу воситаҳои нақлиёт, воситаҳои алоқа, таъминоти об, анборҳои ҷамъиятӣ ва дигар иншоот ё моликияти давлатӣ ё ҷамъиятӣ» [12]. Рушди минбаъдаи қонунгузори чиноятӣ дар самти ҷавобгари чиноятӣ барои таҳрибкорӣ ба солҳои 1935 (бо қабули КҶ ҚШС Тоҷикистон), 1958 (бо қабули КҶ ИҶШС) ва 1961 (бо қабули КҶ ҚШС Тоҷикистон) мувофиқ меояд ва дар ин санадҳои мафҳуми мукамалгаштаи таҳрибкорӣ пешбинӣ карда шуд, ки то имрӯз моҳияти ҳуқуқии худро қисман нигоҳ доштааст.

Рушди минбаъдаи ҷавобгари чиноятӣ барои таҳрибкорӣ бо қабули КҶ ҚТ соли 1998 рост меояд ва ин чиноят дар м. 309 мустақам

ва дар боби 29 КҶ ҚТ «Қиноятҳо ба муқобили асосҳои соҳти конституционӣ ва амнияти давлат» ҷойгир карда шуд.

Зербоби дуҷуми боби якум ба масъалаи «**Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии ҷавобгарии қиноятӣ барои таҳрибкорӣ мутобиқи қонунгузории қинояти давлатҳои узви ИДМ**» бахшида шудааст. Муаллиф зарурияти татбиқи методи ҳуқуқшиносии муқоисавиро асоснок намуда, қайд мекунад, ки бино бар ин, таҳқиқи таҷрибаи хоричӣ оид ба танзими ҳуқуқии ҷавобгарӣ барои содир кардани қинояти таҳрибкорӣ барои таҳкими қонунгузории амалкунандаи мамлакат аҳаммияти калон дорад. Чунин таҳлил пеш аз ҳама барои он зарур аст, ки дар қонунгузории як қатор давлатҳо ба ин масъала назар ба қонуни қиноятии ҚТ диққати бештар дода мешавад.

Дар марҳалаи кунунии рушди ҷаҳонӣ, ки бо шиддат гирифтани рақобатҳои геополитикӣ, ҷараёнҳои глобалӣ ва таҳдидҳои мураккаб ва ғайрианъанавӣ тавсиф меёбад, таъмини амнияти миллӣ ба унсури калидии сиёсати давлатии ҳар як кишвари соҳибихтиёр мубаддал гардидааст. Амнияти миллӣ, ки маҷмӯи ҷораҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иттилоотӣ ва низомиро дар бар мегирад, пеш аз ҳама ба ҳифзи манфиатҳои ҳаётан муҳими инсон ва шаҳрванд, ҷомеа ва давлат равона шудааст. Дар ин замина, таҳкими иқтисодии мудофиавии кишвар ва таъмини амнияти иқтисодӣ, ки зери таъсири омилҳои дохилӣ ва хоричӣ қарор доранд, вазифаи устувор ва доимии давлат маҳсуб меёбад.

Дар ҳамин радиф, таҳрибкорӣ ҳамчун як шакли хатарноки қиноят, ки ба пояҳои асосии давлатдорӣ мӯсоир – амнияти иқтисодӣ, мудофиавӣ, сиёсии дохилӣ ва суботи иҷтимоӣ осеб мерасонад, бояд ҳамчун қинояти махсусан вазнин дар низоми ҳуқуқии ҳар давлат мавриди танзими дақиқ қарор гирад. Амали таҳрибкорона, ки метавонад аз ҷониби шахсони воқеӣ, гурӯҳҳои қиноятии муташаккил ё бо таҳрики нерӯҳои хоричӣ амалӣ гардад, на танҳо ба муассисаҳои муҳими давлатӣ ва зерсохторҳои стратегӣ, балки ба эҳсоси боварӣ ва суботи ҷомеа таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Дар ин замина, омӯзиши муқоисавии таҷрибаи кишварҳои хоричӣ дар самти танзими ҳуқуқии ҷавобгарӣ барои содир кардани қинояти таҳрибкорӣ аҳаммияти илмию амалии зиёд дорад. Чунин таҳқиқот ба таври мушаххас имкон медиҳад, ки ҳолатҳои комёб ва самараноки ҳуқуқии давлатҳои пешрафта дар соҳаи таъмини амнияти миллӣ ва мубориза бо қиноятҳои таҳрибкорона истифода гардида, дар

асоси он тағйиру иловаҳои мантиқӣ ва замонавӣ ба қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шаванд. Бештар тавачҷух додан ба ин ҷиноят ва муқаррар кардани ҷавобгарии саҳттар дар қонунгузорию ҷиноятӣ, инчунин, таҳкими имкониятҳои институтсионалии мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба баланд бардоштани қобилияти муқовимати давлат нисбат ба таҳдидҳои дохиливу хориҷӣ мусоидат хоҳад кард.

Таҷдиди таҷрибаи ҳуқуқии кишварҳои хориҷии дорои низоми муқаммалӣ ҳуқуқӣ ва сиёсати ҷиноятӣ дар самти ҳифзи амнияти миллӣ, аз ҷумла мубориза бо таҳрибкорӣ, ба сифати як воситаи муҳим дар тақмил ва ҳамгунсозии қонунгузорию ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо стандартҳои байналмилалӣ арзёбӣ мегардад. Ин раванд на танҳо ба баланд бардоштани самаранокии мубориза бо таҳдидҳои муосир мусоидат мекунад, балки имконият фароҳам меорад, ки механизмҳои ҳифзи соҳти конституционӣ ва суботи ҷамъиятӣ бо назардошти таҳаввулоту ҳуқуқи байналмилалӣ ва таҷрибаи давлатҳои ҳуқуқбунёд таҳким ёбанд.

Муаллиф қонунгузорию ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ-ро дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ таҳлил намуда, қайд менамояд, ки чунин таҳлил имкон медиҳад, ки муқаррароти мусбати ин қонунгузорию дар тақмили ояндаи ҷинояти таҳрибкорӣ дар ҚЧ ҚТ истифода барем. Дар асоси муқоисаи қонуни ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ оид ба ҷинояти таҳрибкорӣ ҳулосаҳои зеро муаллиф баровардааст:

1. Қонунгузорию ҷиноятии кишварҳои узви ИДМ, ки дар асоси ҚНЧ барои давлатҳои ИДМ асос ёфтаанд, якзайл объекти бевоситаи асосии таҳрибкориро муайян мекунанд.

2. Иттилооте, ки бо мақсади вайрон ё несту нобуд кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии давлат истифода мешавад (таҳрибкории киберӣ) бояд предмети таҷовузи ҷиноятқорона чунин ҷиноят ҳамчун таҳрибкорӣ дар Кодекси ҷиноятии ҳам ҚТ ва ҳам кишварҳои ИДМ эътироф карда шавад;

3. Ягона унсури таркиби таҳрибкорӣ бо мавқеи ақсарияти қонунгузорию кишварҳои ИДМ мувофиқат мекунад, тарафи субъективии ин ҷиноят мебошад, ки дар шакли қасди бевосита ифода ёфтааст;

4. Дар ҚЧ ақсари кишварҳои узви ИДМ масъалаи субъекти таҳрибкорӣ, ки як мавзуи маъмул аст, низ нисбатан якранг ҳал карда

шудааст. Дар қонунҳои ҷиноятии кишварҳои узви ИДМ синну сола, ки шахс метавонад дар ин давлатҳо барои таҳрибкорӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шавад, муқаррар карда шудааст (масалан, дар ҚЧ Қумҳуриҳои Озарбойҷон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Украина) аз 14-солагӣ ва дар дигар давлатҳо (масалан, дар Кодекси ҷиноятии Қумҳуриҳои Арманистон, Беларус, Молдова, Туркменистон ва Ўзбекистон) – аз 16-солагӣ;

5. Дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ имконият дод, ки ба таври мушаххас қонуниятҳои пайдоиши манъи ҳуқуқӣ–ҷиноятии таҳрибкорӣ ва татбиқи он, ояндаи инкишоф ва муқаммалгардии таркиби он муайян карда шавад. Чунин ҷиҳатҳои мусбии (навгонии) қонунгузориҳои ҷиноятии давлатҳои узви ИДМ (Бахусус Федератсияи Россия, Қумҳуриҳои Ўзбекистон, Қазоқистон ва ғ.) метавонанд дар самти муқаммалгардонии ҚЧ ҚТ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ аҳамияти махсус дошта бошанд: криминализатсия намудани мусоидат ба фаъолияти таҳрибкорона, гирифтани таълимот барои анҷом додани амалиёти таҳрибкорона ва ташкили гуруҳи (иттиҳоди) таҳрибкорона ё иштирок дар он; таҳрибкорие, ки бо қатли оммавии одамон, зарар ба саломатии онҳо, инчунин захролудшавии оммавӣ, паҳн намудани эпидемия ва эпизоотия алоқаманд аст; таҳрибкорие, ки боиси марги инсон гаштааст. Дар асоси таҳлили ҚЧ давлатҳои узви ИДМ пешниҳод мегардад, ки дар ҚЧ ҚТ таркибҳои нав, ки бо таҳрибкорӣ алоқаманданд, муқаррар карда шавад.

6. Дар асоси таҳлили ҚЧ давлатҳои узви ИДМ пешниҳод мегардад, ки дар ҚЧ ҚТ таркибҳои зерини нав, ки бо таҳрибкорӣ алоқаманданд, пешбинӣ карда шавад:

5.1. Моддаи 309.1 (Ташкили таълим ва гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта)

1. Ташкили таълим ё гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта, инчунин роҳбарӣ ё иштирок дар чунин таълим новобаста аз ҷой ва шакли таълим ... ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар:

– бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад;

– бо маблағгузорӣ намудани чунин кирдор алоқаманд бошад ... ҷазо дода мешавад.

Ҳамчунин, пешниҳод мегардад, ки дар ҚЧ ҚТ м. 309 (3) (Ташкили гуруҳи таҳрибкорона ё иштирок дар он) ворид карда

шавад. Ворид намудани моддаи 309 (3) дар КҶ ҚТ ҳамчун як чорабиниҳои ҳуқуқӣ бар зидди таҳдидҳои муосири амниятӣ, ки аз фаъолияти маҳфӣ ва ташкилшудаи гурӯҳҳои таҳрибкорона бармеоянд, аҳамияти стратегӣ дорад. Ин модда ҷавобгӯи талаботи амнияти миллӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ буда, як унсури муҳим дар низоми пешгирии ҷиноятҳои хавфнок ва зиддидавлатӣ ба шумор меравад.

Ташкили гурӯҳи таҳрибкорона ё шомилшавӣ ба он маҳз ба хотири анҷом додани амалҳои таҳриби инфрасохтори муҳими давлатӣ, ҳарбӣ ё иқтисодӣ, фалаҷ кардани фаъолиятҳои стратегӣ ва заифсозии иқтисоди мудофиавӣ равона мегардад. Ин амал, тибқи принсипи иҷтимоиётгароӣ дар ҳуқуқи ҷиноятӣ, хатарнокии баланд дорад ва бояд пеш аз он ки натиҷаи ҷиноят амалӣ гардад, пешгириӣ шавад. Қабули чунин модда нишон медиҳад, ки давлат сиёсати превентивӣ (пешгирикунанда) пеш гирифтааст. Яъне қонунгузор танҳо анҷоми таҳрибкориро кофӣ намедонад, балки ҳатто омодагӣ ва ташкили шароитро барои содир кардани он низ ҳамчун ҷиноят эътироф менамояд. Ин мувофиқ ба меъёрҳои байналмилалӣ мубориза бо терроризм ва диверсия мебошад (масалан: Қатъномаи Шурои Амнияти СММ №1373, 2001).

Аз дидгоҳи амниятӣ, гурӯҳҳои таҳрибкорона метавонанд на танҳо ба таркиши объектҳо, балки ба таъсири равонӣ ва нооромсозии ҷомеа мусоидат кунанд. Аксаран чунин гурӯҳҳо бо хориҷ, шабакаҳои ҷосусӣ, гурӯҳҳои экстремистӣ ё манфиатҳои геополитикии давлатҳои дигар иртибот доранд. Аз ин рӯ, назорати ҳуқуқӣ ва криминализатсияи ташкил ва иштирок дар чунин гурӯҳҳо барои ҳифзи истиклолият, яқпорчагӣ ва суботи сиёсӣ зарур аст.

Моддаи 309 (3) КҶ ҚТ ҷавобгӯи талаботи ҷомеаи муосири амниятӣ буда, бо назардошти хусусияти маҳсусан хавфнокӣ фаъолияти таҳрибкорӣ ва зарурати пешгирии он дар марҳилаи аввала, асоснок ва саривақт қабул шудааст. Ин модда на танҳо воситаи ҷазо, балки абзори ҳуқуқии муҳофизати сохтори конституционӣ, амнияти давлат ва зиндагии ошоштаи шаҳрвандон мебошад. Иҷро ва татбиқи он бояд дар заминаи таҳлили мукаммали амниятӣ, иттилоотӣ ва сиёсӣ сурат гирад.

5.2. Моддаи 309.3 (Ташкили гуруҳи таҳрибкорона ё иштирок дар он)

1. Ташкил ва таъмини фаъолияти гуруҳи таҳрибкорона ва сохторҳои таркибии он ... ҷазо дода мешавад.

2. Иштирок дар гуруҳи таҳрибкорона ... ҷазо дода мешавад.

Боби дуюми рисола – «**Тавсифи ҳуқуқи ҷиноятии ҷинояти таҳрибкорӣ**», фарогири чор зербоб буда, дар онҳо масъалаҳои таҳлили ҳуқуқӣ ҷиноятии объект, тарафи объективӣ, тарафи субъективи ҷинояти таҳрибкорӣ ва тафовути ҷинояти таҳрибкорӣ аз терроризм мавриди таъқиқ ва хулосабарорӣ қарор дода шудааст.

Зербоби якуми боби дуюм, ки «**Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятии объекти ҷинояти таҳрибкорӣ**» ном дорад, фарогири масъалаҳои мафҳум, намудҳо ва хусусиятҳои объекти таҳрибкорӣ ва предмети он мебошад. Вобаста ба объекти ҳелӣ ва намудии таҳрибкорӣ муаллиф назарияҳои мавҷудаи илми ҳуқуқи ҷиноятиро ҷонибдорӣ намуда, вобаста ба объекти бевоситаи асосӣ, иловагӣ ва факултативӣ, инчунин предмети таҳрибкорӣ нуктаи назари илми асосноки худро пешниҳод намудааст.

Ба ақидаи муаллиф, андешаҳои олимони дар бораи таъйини объекти бевоситаи асосии таҳрибкорӣ ба таври назаррас тафовут мекунад ва дар таҳияи назариявии он равишҳои гуногун истифода мешаванд. Эътироф намудани объекти бевоситаи таҳрибкорӣ ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ дар соҳаи таъмини амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии давлат дуруст ва камбаҳс мебошад. Дар сатҳи диссертатсия муаллиф мафҳумҳои бунёдии амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии давлатро пешниҳод намудааст.

Объекти иловагии таҳрибкорӣ моликият ва объекти факултативияш ҳаёт ва саломатии инсон, олами набототи ҳайвонот, об, атмосфера ва дигар объектҳои олами моддӣ, ки дар натиҷаи таҳрибкорӣ ба онҳо зарар расонида мешавад, мебошад.

Муаллифи диссертатсия бо далелҳои асоснок намудааст, ки бо дарназардошти он ки, предмети ҷиноят наметавонад ҳаёт ва саломатии одамон бошад, пешниҳод карда мешавад, ки навъҳои зерини объектҳои таҳрибкорӣ дар сатҳи ҚЧ ҚТ ҷудо карда шаванд: 1) объектҳои, ки аҳамияти иқтисодӣ ё мудофиавӣ доранд; 2) қаламрав – ҳангоми содир намудани амалҳои, ки ба олудагии радиоактивӣ нигаронида шудаанд; 3) ҳайвонот – ҳангоми содир кардани амалҳои, ки ба захролудии оммавӣ ё паҳн шудани

эпизоотия нигаронида шудаанд; 4) рустаниҳо – хангоми иҷрои амалҳое, ки ба паҳн шудани эпифитотия нигаронида шудаанд. Арзиши иҷтимоии объектҳое, ки аҳамияти муҳими иқтисодӣ ё мудофиавӣ доранд, аз нуктаи назари муаллиф, бо назардошти ҳолатҳои мушаххаси воқеии соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва мудофиавӣ муайян карда мешаванд.

Вобаста ба такмили предмети таҳрибкорӣ муаллиф чунин мешуморад, ки рушди илмию техникӣ доираи муносибатҳоро васеъ менамояд, ки метавонанд ҳадафи таҳрибкорӣ қарор гиранд ва ҳамчун предмети он баромад намоянд. Ҳоло арзиш ва аҳамияти иттилооте, ки дар самтҳо ва соҳаҳои гуногуни илм, техника, менечмент истифода мешавад, новобаста ба шакли ифода, муттаҳидсозӣ, ҳифз ва интиқоли он, хеле афзоиш ёфтааст. Сатҳи баланди рушди технологияҳои иттилоотӣ, истифодаи васеи онҳо дар раванди фаъолияти корхонаҳо, сохторҳо, хатсайрҳо ва воситаҳои нақлиёт, воситаҳои алоқа, объектҳои таъминоти зиндагии аҳоли аз андешиданиҷораҳои дахлдори муҳофизатӣ таҷовузи ҷинойтӣ вобастагӣ дорад. Амнияти иттилоотии ин объектҳо яке аз шартҳои асосии фаъолияти муътадили иқтисодиёт ва мудофия мебошад. Илова бар ин, амнияти иттилоотӣ дар системаи амнияти миллӣ нақши муҳим мебозад, зеро дар баъзе соҳаҳо мудофия ва амнияти иқтисодӣ бевосита ба иттилоот вобастагӣ доранд. Дар шароити ҷаҳонишавӣ амнияти иттилоотӣ аҳамияти бештар пайдо карда, ба яке аз унсурҳои муҳими амнияти миллӣ табдил меёбад. Бояд гуфт, ки ҷинойти киберӣ ҳамчун амали ҷинойтии хатарноки ҷамъиятӣ дар фазои маҷозӣ ва ё истифодаи он муайян мекунад, ки ҷавобгарии он дар ҚЧ пешбинӣ шудааст ва ё тибқи шартномаҳои байналмилалӣ ҷинойт эътироф шудааст, яъне онро ҳама гуна ҷинойт тибқи Кодекси ҷинойтӣ, ки дар фазои маҷозӣ ва ё бо истифода аз он, аз ҷумла барои таҳрибкорӣ содир мегардад, метавон баррасӣ кард. Аммо бояд зикр намуд, ки дар қадом шароит ва дар қадом маврид маълумотро метавон предмети таҳрибкорӣ эътироф намуд. Ҳамин тавр, ин гуна предмет дар сурати нобуд шудан ё осеб دیدан мавзӯи таҳрибкорӣ бояд доништа мешавад.

Зербоби дуҷуми боби дуҷум, ки «**Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷинойтии тарафи объективии таҳрибкорӣ**» ном дорад, фарогири масъалаҳои мафҳуми тарафи объективӣ, кирдорҳое, ки тарафи

объективии тахриборӣ ва пешниҳоди кирдорҳои нав дар таркиби тахриборӣ мебошад.

Тахриборӣ дорои се шакл (таркиш, сӯхтор ё дигар кирдорҳо) буда, ба нобуд ё вайрон кардани объектҳои дорои аҳамияти иқтисодӣ ё мудофиави Тоҷикистон нигаронида шудаанд. Аз мундариҷаи ин муқаррарот бармеояд, ки таркиш ва сӯхтор мушаххасоти алтернативии амалҳои мебошанд, ки тахрибориро тавсиф мекунанд. Нишон додани «содир кардани кирдорҳои дигар» маънои онро дорад, ки рӯйхати амалҳои тахриборона кушода мебошад, яъне баҳододашаванда ва ҳар амале, ки бо мақсади дар м. 309 КҶ ҚТ нишондодашуда содир мешавад ва предмети ҷинояти тахрибориро дар бар мегирад, бояд ин амал бо моддаи 309 КҶ ҚТ бандубаст карда шавад.

Хавфи баланди ҷамъиятӣ ва таҷрибаи хуби давлатҳои хориҷии вобаста ба танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятиро ба назар гирифта, муаллиф дар консепсияи илмии худ пешниҳоди асоснок намудааст, ки дар таркиби тахриборӣ криминализатсия намудани чунин ҳолатҳо зарур ва саривақтӣ мебошад: а) криминализатсия намудани шакли муосири содир намудани амалҳои тахриборона ва бо ҳамин мақсад ба диспозитсияи м. 309 КҶ ҚТ ворид намудани ибораи «ҳамлаҳои киберӣ»; б) оқибатҳои амалҳои тахрибориро ба назар гирифта, ба диспозитсияи м. 309 КҶ ҚТ ворид намудани ибораи «ба куштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё расонидани зарари дигар ба саломатии онҳо» зарур мебошад; в) криминализатсия намудани ва ба таркиби тахриборӣ ворид намудани чунин шаклҳои содир намудани амалҳои тахриборона ва монанди заҳролудшавии оммавӣ, паҳн намудани эпидемия, эпизоотия ё эпифитотихо.

Дар ҳулосаи зербоби мазкур унвонҷӯй дар асоси доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ, таҷрибаи амалӣ ва таҳлили қонунгузорӣ пешниҳодҳои муфассали худро вобаста ба тарафи объективии тахриборӣ ҷамъбаст намуда, ба чунин ҳулосае меояд, ки дар таъқиқоти илмии олимони то ба ҳол бештари масъаҳо вобаста ба тарафи объективии тахриборӣ тавзеъ наёфтаанд. Ҷиҳати мукамал намудани таркиби тахриборӣ вобаста ба тарафи объективии он муаллиф чунин пешниҳодҳои асоснокро пешкаш намудааст:

1. Дар қ. 2 м. 309 ҚҶ ҚТ илова намудани аломати бандубастшавандаи зерин: а) якчандкарата; б) аз чониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ; в) бо истифодаи мақоми хидматӣ; г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок;

2. дар м. 309 ҚҶ ҚТ қисми 3 илова карда шавад. Дар қ. 3 м. 309 ҚҶ ҚТ илова намудани аломати бандубастшавандаи зерин илова карда шавад: а) аз чониби гуруҳи муташаккил ё иттиҳоди ҷиноятӣ; б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок; дар вазъияти ҷангӣ ё замони ҷанг;

3. Пешниҳоди м. 309 ҚҶ ҚТ дар таҳрири нав;

4. Асоснок карда шудааст, ки дар сатҳи м. 309 ҚҶ ҚТ меъёри ҳавасмандкунанда, яъне эзоҳ дар шакли зерин илова карда шавад: “Шахсе, ки дар омода кардани ҷиноятҳое, ки бо таҳрибкорӣ алоқаманданд иштирок дорад, агар мақомоти давлатиро сари вақт огоҳ созад ё бо роҳи дигар содир гаштани кирдори таҳрибкоронаро пешгирӣ кунад ва агар дар ҳаракатҳои ин шахс дигар таркиби ҷиноят мавҷуд набошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда мешавад”.

Зербоби сеюми боби дуюм, ки «**Аломатҳои субъективии ҷинояти таҳрибкорӣ**» номгузорӣ шудааст, фарогири масъалаҳои субъект ва тарафи субъективии таҳрибкорӣ мебошад.

Субъекти таҳрибкорӣ шахси воқеии мукаллафе мебошад, ки ҳангоми содир намудани ҷиноят ба синни 16 расидааст. Ба ақидаи унвонҷӯ нуктаҳои назар оид ба кам кардани синни ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ, ки дар илми ҳуқуқи ҷиноӣ пешбинӣ гардидаанд (аз синни 14 солагӣ), беасос мебошанд. Бино бар ин, нуқтаи назари конунугузур дуруст ва асоснок мебошад. Зеро, шахсе, ки ба синни 14 расидааст, наметавонад амали худро бо оқибатҳои иҷтимоӣ сиёсии он муқоиса кунад, ки шуури инсон дар ин марҳалаи рушд метавонад танҳо оқибатҳои фаврӣ ва фаврии ошкорро фаро гирад. Дар ин синну сол имкони дарк кардани хатари иҷтимоии кирдор, тамаркузи он ба заъфи давлат истисно карда мешавад, зеро инсон то ҳол таҷрибаи зиндагӣ надорад ва ҷаҳонбинияш норавшан аст.

Тарафи субъективии таҳрибкорӣ бо ду хусусияти ҳатмӣ тавсиф карда мешавад: 1) гуноҳ дар шакли қасди бевосита, ва 2) мақсади ноустувор кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии ҚТ.

Олимон якдилона чунин ақида доранд, ки тарафи субъективии таҳрибкорӣ бо гуноҳ дар шакли қасди бевосита тавсиф мешавад. Далели асосии ин ақида, ки мо бо он мувофиқем бевосита дар ҳуди м. 309 КҶ ҚТ аломати мақсади ноустувор сохтани амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии ҚТ нишон дода шудааст, ки ин хусусияти мақсаднок будани амалҳои дар диспозитсияи ин модда зикршударо нишон медиҳад.

Мақсади ҷиноят барои бандубасти таҳрибкорӣ муҳим аст. Дар м. 309 КҶ ҚТ аслан мақсади «ноустувор сохтани амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии мудофиавии ҚТ» ҳамчун як аломати ҳатмии тарафи субъективии таҳрибкорӣ нишон дода шудааст ва бояд дар бандубасти он ҳатман муқаррар карда шавад. Зарурати муқаррар кардани ҳадафи ноустувор кардани давлат барои ин ҷиноят инчунин бо таҷрибаи судӣ нишон дода шудааст.

Ангеза ва ҳолати эмотсионалӣ аломати факултативии тарафи субъективии таҳрибкорӣ мебошад, ки метавонанд ҳангоми баровардани ҳукм аҳаммияти ҳуқуқӣ дошта бошанд. Баъзе муаллифон мегуянд, ки омӯхтани ангезаҳо барои муайян кардани он ки ҳадафҳои муқарраршуда ба мақсади ҷиноят мувофиқанд, зарур аст, зеро агар ангезаи ҷиноят ба мақсади таҳрибкорӣ мувофиқат накунад, бандубасти ҷинояткор метавонад гуногун бошад. Бо чунин андеша розӣ шудан душвор аст. Ангеза ва мақсади ҷиноят мафҳумҳои ба ҳам наздик буда, ба якдигар вобастагӣ доранд, аммо ҷанбаҳои гуногуни раванди иродавиरो тавсиф мекунад.

Боби сеюми рисола “Тафовути ҷинояти таҳрибкорӣ аз терроризм ва дурнамои рушди қонунгузории ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ” ном дорад.

Зербоби якуми боби сеюм «Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ тафовути ҷинояти таҳрибкорӣ аз терроризм» номгузорӣ шудааст. Дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва амалияи судӣ масъалаи душвортарин марбут ба робитаи таҳрибкорӣ ва дигар ҷиноятҳо, муносибат байни таҳрибкорӣ ва амалҳои террористӣ мебошад. Аз ин рӯ, муаллиф аз нигоҳи илмӣ ин масъаларо ҳамачониба таҳқиқ карда, маҳакҳои асосии ин тафриқаро дар ин зербоб нишон додааст.

Терроризм ва таҳрибкорӣ ду шакли мухталифи ҷиноятҳои вазнин мебошанд, ки ҳарду ба ҳалалдор кардани амнияти миллӣ,

суботи сиёсӣ ва иҷтимоӣ, ҳамчунин ба зарар расонидани мардум ва моликият нигаронида шудаанд. Бо вучуди он ки ин ҷиноятҳо баъзан хусусиятҳои умумӣ доранд, онҳо аз ҷиҳати мақсад, усул ва оқибатҳо аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Терроризм маъмулан ба амалиёте дахл дорад, ки ба тарсондани аҳоли, маҷбур кардани ҳукумат ё созмонҳои байналмилалӣ ба қабули қарорҳои муайян ва ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсӣ, идеологӣ ё мазҳабӣ равона шудааст. Ҳадафи асосии террористон – эҷоди хавф ва таҳлука дар байни аҳоли, тағйир додани сиёсати давлат ё зӯроварии маҷбурии сиёсӣ мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, террористон маъмулан аз усулҳои зӯроварӣ, инфичорҳо, одамрабӣ, ҳамлаҳои мусаллаҳона ва дигар шаклҳои хушунат истифода мебаранд. Хусусияти фарқкунандаи терроризм дар он аст, ки он ҳамеша бо оммавӣ будани таъсири раванӣ ба аҳоли ва истифодаи васоити ахбори омма барои паҳн намудани тарс ва таҳлука тавҷам аст. Террористон маъмулан кушиш мекунанд, ки тавассути эҷоди муҳити ноором ва бесубот, фишор ба ҳукумат ва ҷамъиятро афзоиш диҳанд.

Дар назарияи ҳукуки ҷиноятӣ масъалаи робитаи таҳриборӣ ва амали террористӣ хеле печида ва баҳсбарангез аст ва аз ин рӯ ҳалли он дар амал душвориҳои назаррасро ба миён меорад. Шарти муҳимми ҳалли ин масъала таҳлили илмии муқаррароти қонунгузорӣ ва мафҳумҳои назарӣ мебошад, ки аз он иборат аст: 1) таҳлили муқоисавии меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ дар бораи таҳриборӣ ва амали террористӣ; 2) ҳалли масъалаҳои рақобати м.м. 309 КҶ ҚТ ва 179 КҶ ҚТ ва маҷмӯи ҷунин ҷиноятҳо.

Дар таркибҳои таҳриборӣ ва амали террористӣ аломатҳои ҳатмӣ яқсон ва гуногун мебошанд, ки дар асоси онҳо дар амалия ду ҳолат ба миён омада метавонад: а) вақте ки ҷунин аломатҳо таҳрибориро аз терроризм ҷудо мекунанд ва дурустии татбиқи яке аз ин моддаҳои нишон медиҳанд; б) вақте ки дар кирдори содирнамудаи шахс тамоми нишонаҳои ҳар ду ҷиноят ҷой доранд ва рақобатро дар байни моддаҳои нишон медиҳанд, ки он барои интиҳоби татбиқи моддаро муайян мекунад.

Дар сатҳи ин зербоб муаллиф ба хулоса меояд, ки таҳриборӣ бо амали террористӣ вобаста ба объект, тарафи объективӣ ва тарафи субъективиашон тафовут доранд. Дар масъалаи рақобати ин меъёрҳо муаллиф дуруст асоснок намудааст, ки навъи рақобат

бояд дар он асос муайян карда мешавад, ки ҳарчанд аз нуқтаи назари тарафи объективӣ муқаррароти м. 309 КҶ ҚТ дар ҳолатҳои зикршуда нисбат ба м. 179 КҶ ҚТ махсус мебошад, ҳадафи м. 309 КҶ ҚТ дигар мебошад, ки дар муқоиса бо мақсади содир кардани амали террористӣ комилтар мебошад. Аз ин бармеояд, ки дар ин рақобат м. 309 КҶ ҚТ бартарӣ дорад, яъне, дар ҳолати чунин рақобат, ин амал бояд ҳамчун таҳрибкорӣ бандубаст карда шавад.

Зербоби дуоми боби сеюм **“Дурнамои рушди қонунгузори ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ”** номгузорӣ шудааст. Дурнамои рушди қонунгузори ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ имрӯз дар партави таҳдидҳои муносири амниятӣ, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва зухуроти нави ҷинояткории трансиллӣ ба як самти афзалиятноки ислоҳоти ҳуқуқӣ мубаддал шудааст. Таҳлил ва арзёбии илмии ин дурнамо дар асоси принципҳои ҳифзи амнияти миллӣ, таъмини пешгирии самараноки ҷиноятҳо ва мутобиқшавии меъёрҳои ҳуқуқӣ ба воқеиятҳои муосир сурат мегирад. Аз ҷумла:

Якум, фарохтар намудани доираи таърифии ҷинояти таҳрибкорӣ - қонунгузори ҷиноятӣ муосир бояд бо назардошти шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла таҳрибории киберӣ, иттилоотӣ, экологӣ ва иқтисодӣ, таъриф ва таснифи ҷиноятро васеъ намояд. Масалан, дар баробари таҳриби физикии объект, воридсозии вирусҳои рақамӣ ба зерсохторҳои ҳаётан муҳими давлатӣ низ бояд расман ба сифати шакли таҳрибкорӣ эътироф карда шавад;

Дуюм, мустаҳкам намудани масъулияти шахсони ҳуқуқӣ ва мансабдор - дар шароити нави геополитикӣ, ки гурӯҳҳои таҳрибкор метавонад бо дастгирии ниҳодҳои давлатӣ ё хусусӣ амал кунанд, қонунгузорӣ бояд ҷавобгарии саҳти шахсони мансабдорро дар ташкили чунин амалҳо пешбинӣ намояд. Инчунин, таҳким ёфтани ҳамкорӣ бо субъектҳои байналмилалӣ, ки дар фаъолиятҳои таҳриборона ширкат доранд, низ бояд дар қонунгузорӣ пешбинӣ шавад;

Сеюм, қорӣ намудани меъёрҳои алоҳида барои омодаасозӣ ва таълими шахс барои таҳрибкорӣ - чунин раванд, ки метавонад дар шакли омӯзиш, машқҳои ҳарбӣ, тартиб додани нақшаҳо ва озмоиши воситаҳои таҳрибӣ сурат гирад, бояд ҳамчун ҷинояти алоҳида танзим шавад, ҳатто агар ҳуди амали таҳрибкорӣ ханӯз

содир нашуда бошад. Қабул кардани чунин меъёр бо таҷрибаи қонунгузории давлатҳои пешрафта (масалан, ИМА, Олмон, Британияи Кабир) мувофиқ аст;

Чорум, мутобиқсозии қонунгузории миллий ба санадҳои байналмилалӣ. ҚЧ бояд бо конвенсияҳо ва қатъномаҳои СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, ташкилотҳои зиддитеррористӣ мувофиқ карда шавад. Қатъномаи Шӯрои Амнияти СММ №1373 (2001) талаб мекунад, ки кишварҳо чораҳои зидди фаъолиятҳои таҳриборию террористӣ, аз ҷумла маҳдуд кардани дастрасӣ ба захираҳо, таҷҳизот ва технологияҳои хавфнокро андешанд;

Панҷум, таҳияи механизмҳои таҳқиқ, ҷилавгирӣ ва ҳифзи инфрасохтор - дар баробари санксияҳои ҷиноятӣ, бояд дар қонунгузорӣ маҷмӯи тадбирҳои пешгирии институтсионалӣ (мониторинг, назорати техникӣ, ҳушдордиҳии бармаҳал) пешбинӣ карда шавад. Дар ин замина, ташкили сохторҳои таҳассусии зиддитаҳрибӣ ва марказҳои таҳлили хавфҳо аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Дар шароити тағйирёбандаи амнияти ҷаҳонӣ ва афзоиши таҳдидҳои нави гибридӣ, таҳкими низоми ҳуқуқии муқовимат бо ҷинояти таҳриборӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфтааст. Рушди фанновариҳои рақамӣ, вусъати ҷинояткориҳои трансмиллӣ ва истифодаи воситаҳои ғайримаъмулии таъсир ба зерсохторҳои давлатӣ талаб менамояд, ки қонунгузории ҷиноятӣ ба воқеиятҳои муосир мутобиқ карда шуда, шаклҳои нави таҳриборӣ, аз ҷумла таҳрибории киберӣ, иттилоотӣ ва иқтисодӣ, расман дар доираи ҳуқуқӣ эътироф гарданд. Илова бар ин, зарурати мустақкам намудани ҷавобгариҳои шахсонаи мансабдор ва ҳуқуқӣ, қорӣ кардани меъёрҳои алоҳида барои омодагии ҷиноятқорӣ, ҳамоҳангсозии қонунгузорӣ бо санадҳои байналмилалӣ ва таъсиси механизмҳои муосири мониторинг ва таҳқиқи хавфҳо мавқеи калидӣ дорад. ҚЧ ҚТ бояд на танҳо воситаи таъсири ҷазодиҳанда, балки абзори муассири пешгирӣ ва муқовимат бо зухуроти муосири таҳриборӣ, ҳифзи амнияти иттилоотӣ, иқтисодӣ ва мудофиавии кишвар бошад. Танҳо бо назардошти дурнамои таҳаввулоти геополитикӣ ва фанноварӣ имкон аст, ки муқаррароти ҷиноятӣ самаранок ва мутобиқ ба манфиатҳои стратегии давлатӣ амал намоянд;

Таҳлил нишон медиҳад, ки таърифи ҳозираи ҷинояти таҳрибкорӣ дар моддаи 309 КҶ ҚТ асосан ба шаклҳои классикии таҳрибкорӣ, аз қабилӣ таркиш, сӯхтор ва харобасозии иншоот нигаронида шуда, шаклҳои нави таҳдидноки таҳрибкорию, ки дар шароити муосир васеъ истифода мешаванд, фаро намегирад. Дар ҳоле ки амалҳои чун захролудсозии оммавӣ, паҳнсозии бемориҳои сироятӣ одамон (эпидемия), ҳайвонот (эпизоотия) ва рустаниҳо (эпифитотия), ки тавассути усулҳои биологӣ, химиявӣ, радиологӣ ва ҳатто киберӣ содир мешаванд, аз ҷиҳати хавфнокии иҷтимоӣ ва стратегӣ дорои таъсири азим мебошанд. Аз ин рӯ, ворид намудани ин шаклҳои таҳрибкорӣ ба таркиби моддаи 309 зарур аст, то ки қонунгузорӣ ба сатҳи таҳдидҳои воқеии амниятӣ мутобиқ гардад.

Шахсони дорои мақоми хизматӣ, ки дастрасӣ ба иттилооти махфӣ, захираҳои инфрасохторӣ ва иқтидорҳои муҳими давлатӣ доранд, метавонанд бо истифода аз ваколатҳои худ ба содир намудани таҳрибкорӣ даст зананд. Дар чунин ҳолатҳо, зарар метавонад ғочабортар ва оқибатҳо – сартосарӣ бошанд. Аз ин рӯ, истифодаи мақоми расмӣ ҳамчун воситаи содир кардани таҳрибкорӣ бояд ба сифати аломати вазнинкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ ба таври равшан дар моддаи 309 КҶ ҚТ муқаррар карда шавад. Ин тағйирот на танҳо ба таҳкими ҳифзи амниятӣ давлатӣ кумак мекунад, балки боварии ҷомеаро ба сохторҳои давлатӣ ҳифз менамояд.

Дар шароити ҷангӣ ва вазъи изтирории ҳарбӣ, ҳар гуна амали таҳрибкорона, новобаста аз шакли зоҳирии он, метавонад ба фалачи низоми мудофиавӣ, сушт шудани қобилияти муқовимат бо душман ва афзоиши осебпазирии давлат оварда расонад. Дар чунин ҳолатҳо, таҳрибкорӣ ба сифати ҷинояти махсусан хавфнок шинохта мешавад ва бояд ҷавобгарии шадидтар дар назар гирифта шавад. Ҷорӣ намудани қисми махсус дар моддаи 309 КҶ ҚТ бо номи “таҳрибкорӣ дар шароити ҷанг ё вазъи ҳарбӣ” мувофиқ ва саривақтӣ мебошад, зеро чунин амалҳо метавонанд ҳатто боиси шикасти давлатӣ гарданд.

Дар шароити муосир, ки ҷаҳон бо таҳдидҳои нави биологӣ ва экологӣ рӯ ба рӯст, паҳн шудани моддаҳои захролудкунанда ва бемориҳои сироятӣ метавонад ҳамчун силоҳи таҳрибкорӣ истифода шавад. Чунин шаклҳои таҳрибкорӣ то ҳол дар моддаи 309 КҶ ҚТ ба таври алоҳида пешбинӣ нашудаанд, ки ин ҳолигии

ҳуқуқи ро ба вуҷуд меорад. Дар қонунгузори кишварҳои хориҷӣ, ба мисли Россия, ИМА, Олмон ва дигар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, чунин амалҳо ҳамчун қиноятҳои алоҳида шомил ва ҷиддан ҷазо дода мешаванд. Бинобар ин, ба қонунгузори қиноятҳои Тоҷикистон низ бояд ин меъёрҳо ворид карда шаванд ва амалҳои зикршуда ба таври мустақим криминализиатсия шаванд.

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба равандҳои тағйирёбандаи амнияти глобалӣ ва талаботи конвенсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ мувофиқат кунад. Мисоли равшан дар ин самт истифодаи васеи воситаҳои биологӣ, кимиёвӣ ва радиоактивӣ дар ҷангҳои асимметрӣ, амалиёти гибридӣ ва терроризми муосир мебошад. Ин таҳдидҳо, ки ба амнияти ҷамъиятӣ, саломати омма ва муҳити зист таъсири бевосита мерасонанд, бояд ба таври равшан дар қонунгузори милли танзим шаванд. Ворид намудани муқаррароти нав ва таҳрири моддаи 309 ҚЧ ҚТ бо дарназардошти таҷрибаи ҳуқуқи давлатҳои пешрафта имконият медиҳад, ки Тоҷикистон низ сиёсати ҳуқуқи хурро ба сатҳи байналмилалӣ расонад ва ба таҳдидҳои нави амнияти омодагии ҳуқуқӣ дошта бошад.

Рушди қонунгузори қиноятӣ дар самти такмил додани моддаи 309 ҚЧ ҚТ на танҳо талаботи вақти имрӯза, балки ҷавоби мустақим ба таҳдидҳои воқеии гибридӣ, киберӣ, экологӣ ва биологӣ мебошад. Танҳо тавассути ин тадбирҳо метавон амнияти давлат ва ҷомеаро дар шароити ҷаҳони ноором ва рӯ ба муташанниҷ таъмин намуд.

ХУЛОСА

Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар мавзӯи «Ҷавобгари қиноятӣ барои таҳриқборӣ мувофиқи қонуни қиноятҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар асоси таҳлили доктринаи ҳуқуқи қиноятӣ, қонунгузори қиноятҳои қаблӣ ва амалкунандаи ҚТ, амалияи татбиқи он ва нуқтаи назари шахсии муаллиф омода гардидааст. Дар сатҳи диссертатсия зарурати такмил додани м. 309 ҚЧ ҚТ асоснок карда шуда, тадбирҳои зарурӣ барои мукамалгардии сохтори таркибии қинояти мазкур андешида шуда, он дар таҳрири нав бо назардошти рушди илми ҳуқуқшиносӣ ва техникаву технология пешниҳод гардидааст. Исбот карда шудааст, ки ҷомеаи амнияти милли яке аз вазифаҳои аввалияти инкишофи сиёсати

дохилӣ ва хориҷии давлатдорӣ имрӯза иҷтимоӣ мебошад. Зеро, дар шароитҳои, ки имрӯз ҷой доранд, таҳдидҳо ба асосҳои сохтори конститусионӣ ва амнияти давлат, амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии муҳофизатии Тоҷикистон ғайри қарор аст, зарурати таъхирнопазирии объективӣ, ҷиҳати аз ҷониби давлат нишон додани муқовимат ба ҷунун омилҳои зиддидавлатӣ ва зиддимиллӣ (ба монанди таҳрибкорӣ) ба миён омадааст. Барои ҳалли таъминоти самараноки амнияти иқтисодӣ ва иқтисодии муҳофизатии Тоҷикистон бар дӯши давлат мушкิลӣ оид ба қарорҳои баромадани комплекси ҷораҳо ва вазирҳо, ки баҳри пешгирии таҳрибкорӣ (диверсия) равона мегарданд, воғузошта шудааст. Дар сатҳи диссертатсия ҷораҳои самаранок қарордод ва пешниҳод қарор шудаанд, ки баҳри пешгирии таҳрибкорӣ ва дуруст татбиқи намунаҳои м. 309 ҚЧ ҚТ қарор мебошанд.

Диссертатсияи мазкур дар Тоҷикистон нахустин таҳқиқоти маҷмӯавии бунёдӣ мебошад, ки ба таҳлили ҷиҳати таҳрибкорӣ ва масъалаи тақмили қонунгузорию ҷиҳати дар ин самт бахшида шудааст. Дар диссертатсия ҷунун ҳуҷҷатҳои ва пешниҳодҳои илман асосёфта қарор шудааст:

1. Дар сатҳи диссертатсия бо истифода ва татбиқи принсипи таърихӣ диссертант таърихи ташаккул ва рушди ҷиҳати таҳрибкориро маҷмӯавӣ омӯзиш қарор дода, дар сатҳи зарурӣ вазъи ҳаҷми ҷиҳати таҳрибкориро таҳлил намуда, таҷрибаҳои тақмили минбаъдаи онро пешбинӣ намудааст [1-М].

2. Ҷавобгарию ҷиҳати барои таҳрибкорӣ бори аввал дар қаламрави Тоҷикистон дар давраи Шӯравӣ пешбинӣ қарордод буд. Қонунгузорию ҷиҳати ин давра ба истилоҳи «таҳрибкорӣ» шинос буда, дар муқоиса бо ҚЧ ҚТ амақунанда тарафи объективии ҷиҳати таҳрибкорӣ муқамалтар буда, моддаи таҳрибкорӣ баъди ба даст овардани истиқлол дар ҚЧ ҚТ дар м. 309 ҚЧ ҚТ бо тағйироти назаррас нигоҳ дошта шуд. Дар асоси таҳқиқоти таърихӣ-ҳуқуқӣ (принсипи таърихӣ) рушди қонунгузорию ҷиҳати Тоҷикистон вобаста ба ҷавобгарию ҷиҳати барои таҳрибкорӣ аз рӯи ташаккул ва инкишоф ба ду давраи асосӣ ҷудо қарор шудааст: а) давраи Шӯравӣ (солҳои 1917-1991) - ташаккулёбии меъёрҳои қонуни ҷиҳати доир ба ҷиҳати мазкур махсус шуда, дар он бо қабули ҚЧ ҚШС Тоҷикистон аз соли 1935 ин ҷиҳат пешбинӣ қарордод, таркиби ин ҷиҳат муайян қарор шуд;

б) замони истиқлол, дар сохтори таркиби ҷинойти таҳрибкорӣ, навъ ва андозаи ҷазо, аломатҳои бандубасткунандаи таркиби ҷинойт, шакли гуноҳ ва аломатҳои тарафи объективӣ ва субъективии ҷинойти таҳқиқшаванда тағйироти назаррас ба миён омаданд [1-М], [10-М].

3. Асоснок карда шудааст, ки асоси ҳуқуқии криминализатсияи таҳрибкорӣ дар давлатҳои узви ИДМ Кодекси намунавии ҷинойтии ИДМ мебошад. Дар асоси таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузориҳои ҷинойтии давлатҳои узви ИДМ дар самти ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҳрибкорӣ имконият дод, ки ба таври мушахас қонуниятҳои пайдоиши манъи ҳуқуқӣ-ҷинойт таҳрибкорӣ, ҳастӣ ва татбиқи он, ояндаи инқишоф ва муқаммалгардии таркиби он муайян карда шавад. Чунин ҷиҳатҳои мусбӣ (навоғонӣ) қонунгузориҳои ҷинойтии давлатҳои узви ИДМ метавонанд дар самти муқаммалгардии ҚЧ ҚТ вобаста ба ҷинойти таҳрибкорӣ аҳамияти махсус дошта бошанд: криминализатсия намудани мусоидат ба фаъолияти таҳрибкорона, гирифтани таълимот барои анҷом додани амалиёти таҳрибкорона ва ташкили ғуруҳи (иттиҳоди) таҳрибкорона ё иштирок дар он; таҳрибкорие, ки бо қатли оммавии одамон, зарар ба саломатии онҳо, инчунин захролудшавии оммавӣ, паҳн намудани эпидемия ва эпизоотия алоқаманд аст; таҳрибкорие, ки боиси марги инсон гаштааст. Дар асоси таҳлили ҚЧ давлатҳои узви ИДМ пешниҳод мегардад, ки дар ҚЧ ҚТ таркибҳои нав, ки бо таҳрибкорӣ алоқаманданд, муқаррар карда шавад [8-М].

4. Таҳрибкорӣ (диверсия) ҳамчун ҷинойт баҳри ноустувор сохтани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона карда шуда, дар содир намудани тарқиш, сӯхтор ё дигар кирдорҳое, ки барои нобуд ё вайрон кардани объектҳои стратегӣ равона гардидааст [1-М].

5. Предмети ҷинойт қорхонаҳо, иншоот, роҳ ва воситаҳои нақлиёт, воситаҳои алоқа, объектҳои таъминоти зиндагии аҳоли шуда метавонанд, ки фаъолияти онҳо бо амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон алоқаманд аст. Бо дарназардошти он ки предмети ҷинойт наметавонад ҳаёт ва саломатии одамон бошад, мо пешниҳод мекунем, ки навъҳои зерини объектҳои таҳрибкорӣ ҷудо карда шаванд: 1) объектҳое, ки аҳамияти иқтисодӣ ё мудофиавӣ доранд; 2) қаламрав – ҳангоми содир намудани амалҳое, ки ба олудагии радиоактивӣ нигаронида шудаанд; 3) ҳайвонот – ҳангоми содир кардани амалҳое, ки ба захролудии оммавӣ ё паҳн шудани эпизоотия нигаронида шудаанд; 4) рустаниҳо –

хангоми ичрои амалҳое, ки ба паҳн шудани эпифитотия нигаронида шудаанд [2-М].

6. Рушди илмию техники доираи муносибатҳоро васеъ менамояд, ки метавонанд ҳадафи таҳрибкорӣ қарор гиранд ва ҳамчун предмети он баромад намоянд. Бояд гуфт, ки ҷинойти киберӣ ҳамчун амали ҷинойтии хатарноки ҷамъиятӣ дар фазои маҷозӣ ва ё истифодаи он муайян мекунад, ки ҷавобгарии он дар ҚЧ пешбинӣ шудааст ва ё тибқи шартномаҳои байналмилалӣ ҷинойт эътироф шудааст, яъне онро ҳама гуна ҷинойт тибқи Кодекси ҷинойтӣ, ки дар фазои маҷозӣ ва ё бо истифода аз он, аз ҷумла барои таҳрибкорӣ содир мегардад, метавон баррасӣ кард. Аммо бояд зикр намуд, ки дар қадом шароит ва дар қадом маврид маълумотро метавон предмети таҳрибкорӣ эътироф намуд. Ҳамин тавр, ин гуна предмет дар сурати нобуд шудан ё осеб دیدан мавзуи таҳрибкорӣ бояд доништа мешавад [8-М], [10-М].

7. Асоси ҷавобгарии ҷинойтӣ барои таҳрибкорӣ аз нуқтаи назари тарафи объективӣ аз ҷониби шахс содир намудани ҳадди ақал як кирдори алтернативии барои ҷамъият хавфнок мебошад, ки дар м. 309 ҚЧҚТ номбар шудааст. Аз ҷониби шахс содир шудани чунин кирдор ягона хусусияти ҳатмии тарафи объективӣ эътироф карда мешавад. Оқибатҳои ҷамъиятии хатарнок, макон, вақт, вазъият, усул, силоҳ ва воситаҳои содир кардани ҷинойт аломатҳои факултативии ин ҷинойт мебошанд. Шакли асосии содир гардидани таҳрибкорӣ содир намудани тарқиш, сӯхтор ё дигар кирдорҳое, ки барои нобуд ё вайрон кардани корхонаву иншоот, роҳ ва воситаҳои нақлиёт, воситаҳои алоқа, объектҳои таъминоти зиндагии аҳоли равона шудааст, мебошад. Хавфи баланди ҷамъиятӣ ва таҷрибаи хуби давлатҳои хориҷии вобаста ба танзими ҳуқуқӣ-ҷинойтиро ба назар гирифта, муаллиф дар консепсияи илмӣ худ пешниҳоди асоснок намудааст, ки дар таркиби таҳрибкорӣ криминализатсия намудани чунин ҳолатҳо зарур ва саривақтӣ мебошад:

а) кримализатсия намудани шакли муосири содир намудани амалҳои таҳрибкорона ва бо ҳамин мақсад ба диспозитсияи м. 309 ҚЧ ҚТ ворид намудани ибораи «ҳамлаҳои киберӣ»;

б) оқибатҳои амалҳои таҳрибкориро ба назар гирифта, ба диспозитсияи м. 309 ҚЧ ҚТ ворид намудани ибораи «ба куштори оммавии одамон, расонидани зарари ҷисмонӣ ё расонидани зарари дигар ба саломатии онҳо» зарур мебошад;

в) кримализатсия намудан ва ба таркиби таҳрибкорӣ ворид намудани чунин шаклҳои содир намудани амалҳои таҳрибкорона ва монанди

заҳролудшавии оммавӣ, паҳн намуданӣ эпидемия, эпизоотия ё эпифитотия [8-М].

8. Тарафи субъективии таҳрибкорӣ бо ду хусусияти ҳатмӣ тавсиф карда мешавад: 1) гуноҳ дар шакли қасдан бевосита ва 2) мақсади ноустувор кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии ҶТ. Ангега ва ҳолати эмотсионалӣ аломати факултативии тарафи субъективии таҳрибкорӣ мебошад, ки метавонанд ҳангоми баровардани ҳукм аҳаммияти ҳуқуқӣ дошта бошанд. Мақсади ноустувор кардани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии ҶТ аломати ҳатмӣ тарафи субъективии таҳрибкорӣ мебошад, ки ба бандубасти таҳрибкорӣ ва ҷудо кардани он аз ҷинойтҳои монанд таъсири назаррас мерасонад. Дар назарияи ҳуқуқи ҷинойтӣ ва амалияи судӣ он ба таври дигар фаҳмида мешавад. Пешниҳод карда мешавад, ки мақсади ноустувор сохтани амнияти иқтисодӣ ва иқтидори мудофиавии ҶТ дар таҳрибкорӣ ҳамчун маҳдуд кардани имконоти давлат барои иҷрои вазифаҳо ва уҳдадорихоӣ конституцсионии муайянкарда дар ҳама соҳаҳои ҳаёти инсон фаҳмида шавад ва ҳангоми дар амал татбиқ кардани он бо истинод ба моддаи мушаххаси Конститутсия муайян карда шавад [6-М].

9. Субъекти таҳрибкорӣ шахси воқеии мукаллафе мебошад, ки ҳангоми содир намудани ҷинойт ба синни 16 расидааст. Ақидаҳои оид ба кам кардани синни ҷавобгарии ҷинойтӣ, ки дар илми ҳуқуқи ҷинойӣ пешбинӣ гардидаанд, беасос мебошанд. Бино бар ин, мо нуқтаи назари қонуногузоро дуруст мешуморем [4-М], [5-М].

10. Дар назарияи ҳуқуқи ҷинойтӣ масъалаи робитаи таҳрибкорӣ ва амали террористӣ хеле печида ва баҳсбарангез аст ва аз ин рӯ, ҳалли он дар амал душворихоӣ зиёдеро ба миён меорад. Шарти муҳимми ҳалли ин масъала таҳлили илмии муқаррароти қонунгузорӣ ва мафҳумҳои назарӣ мебошад, ки аз он иборат аст:

1) таҳлили муқоисавии меъёрҳои қонуни ҷинойтӣ дар бораи таҳрибкорӣ ва амали террористӣ;

2) ҳалли масъалаҳои рақобати м.м. 309 КҶ ҚТ ва 179 КҶ ҚТ ва маҷмӯи ҷунин ҷинойтҳо. Дар таркибҳои таҳрибкорӣ ва амали террористӣ аломатҳои ҳатмӣ яқсон ва гуногун мебошанд, ки дар асоси онҳо дар амалия ду ҳолат ба миён меояд: а) вақте ки, ҷунин аломатҳо таҳрибкориро аз терроризм ҷудо менамоянд ва дурустии татбиқи яке аз ин моддаҳоро нишон медиҳанд; б) вақте ки, дар қирдори содирнамудаи шахс тамоми нишонаҳои ҳар ду ҷинойт ҷой доранд ва рақобатро дар байни моддаҳо нишон медиҳад, ки шакли он интиҳоби мӯддаро барои татбиқ муайян

мекунад.

11. Дар шароити тағйирёбандаи амнияти ҷаҳонӣ ва афзоиши таҳдидҳои нави гибридӣ, таҳкими низоми ҳуқуқии муқовимат бо ҷинояти таҳрибкорӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати қонунгузории ҚТ таъдил ёфтааст. Рушди фанновариҳои рақамӣ, вусъати ҷинояткории трансмиллӣ ва истифодаи воситаҳои ғайримаъмулии таъсир ба зерсохторҳои давлатӣ талаб менамояд, ки қонунгузории ҷиноятӣ ба воқеиятҳои муосир мутобиқ карда шуда, шаклҳои нави таҳрибкорӣ, аз ҷумла таҳрибкории киберӣ, иттилоотӣ ва иқтисодӣ, расман дар доираи ҳуқуқӣ эътироф гарданд. Илова бар ин, зарурати мустақкам намудани ҷавобгарии шахсони мансабдор ва ҳуқуқӣ, ҷорӣ кардани меъёрҳои алоҳида барои оморасозии ҷинояткорӣ, ҳамохангсозии қонунгузорӣ бо санадҳои байналмилалӣ ва таъсиси механизмҳои муосири мониторинг ва таҳқиқи хавфҳо мавқеи калидӣ дорад. КЧ ҚТ бояд на танҳо воситаи таъсири ҷазодиханда, балки абзори муассири пешгирӣ ва муқовимат бо зуҳуроти муосири таҳрибкорӣ, ҳифзи амнияти иттилоотӣ, иқтисодӣ ва мудофиавии кишвар бошад. Танҳо бо назардошти дурнамои таҳаввулоти геополитикӣ ва фанноварӣ имкон аст, ки муқаррароти ҷиноятӣ самаранок ва мутобиқ ба манфиатҳои стратегии давлатӣ амал намоянд [6-М].

12. Таҳлил нишон медиҳад, ки таърифи ҳозираи ҷинояти таҳрибкорӣ дар м.309 КЧ ҚТ асосан ба шаклҳои классикии таҳрибкорӣ, аз қабилӣ таркиш, сӯхтор ва харобсозии иншоот нигаронида шуда, шаклҳои нави таҳдидноки таҳрибкориро, ки дар шароити муосир васеъ истифода мешаванд, фаро намегирад. Дар ҳоле ки амалҳои чун захролудсозии оммавӣ, паҳнсозии бемориҳои сироятии одамон (эпидемия), ҳайвонот (эпизоотия) ва рустаниҳо (эпифитотия), ки тавассути усулҳои биологӣ, химиявӣ, радиологӣ ва ҳатто киберӣ содир мешаванд, аз ҷиҳати хавфнокии иҷтимоӣ ва стратегӣ дорои таъсири азим мебошанд. Аз ин рӯ, ворид намудани ин шаклҳои таҳрибкорӣ ба таркиби м. 309 КЧ ҚТ зарур аст, то ки қонунгузорӣ ба сатҳи таҳдидҳои воқеии амниятӣ мутобиқ гардад.

13. Дар шароити ҷангӣ ва вазъи изтирории ҷарбӣ, ҳар гуна амали таҳрибкорона, новобаста аз шакли зохирии он, метавонад ба фалачи низоми мудофиавӣ, сушт шудани қобилияти муқовимат бо душман ва афзоиши осебпазирии давлат оварда расонад. Дар чунин ҳолатҳо, таҳрибкорӣ ба сифати ҷинояти махсусан хавфнок шинохта мешавад ва бояд ҷавобгарии шадидтар дар назар гирифта шавад. Ҷорӣ намудани қисми махсус дар моддаи 309 КЧ ҚТ бо номи “таҳрибкорӣ дар шароити ҷанг ё вазъи ҷарбӣ” мувофиқ ва саривақтӣ мебошад, зеро чунин амалҳо метавонанд ҳатто боиси

шикасти давлатӣ гарданд [9-М].

14. Дар шароити муосир, ки ҷаҳон бо таҳдидҳои нави биологӣ ва экологӣ рӯ ба рӯст, паҳн шудани моддаҳои захролудкунанда ва бемориҳои сироятӣ метавонад ҳамчун силоҳи таҳрибкорӣ истифода шавад. Чунин шаклҳои таҳрибкорӣ то ҳол дар м.309 КҶ ҚТ ба таври алоҳида пешбинӣ нашудаанд, ки ин ҳолигии ҳуқуқиро ба вучуд меорад. Дар қонунгузории кишварҳои хориҷӣ, ба мисли Россия, ИМА, Олмон ва дигар давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, чунин амалҳо ҳамчун ҷиноятҳои алоҳида шомил ва ҷиддан ҷазо дода мешаванд. Бинобар ин, ба қонунгузории ҷиноятии ҚТ низ бояд ин меъёрҳо ворид карда шаванд ва амалҳои зикршуда ба таври мустақим криминализатсия шаванд.

15. Қонунгузории ҚТ бояд ба равандҳои тағйирёбандаи амнияти глобалӣ ва талаботи конвенсияҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ мувофиқат кунад. Мисоли равшан дар ин самт истифодаи васеи воситаҳои биологӣ, кимиёвӣ ва радиоактивӣ дар ҷангҳои асимметрии, амалиёти гибридии ва терроризми муосир мебошад. Ин таҳдидҳо, ки ба амнияти ҷамъиятӣ, саломатии омма ва муҳити зист таъсири бевосита мерасонанд, бояд ба таври равшан дар қонунгузории милли танзим шаванд. Ворид намудани муқаррароти нав ва таҳрири м. 309 КҶ ҚТ бо дарназардошти таҷрибаи ҳуқуқии давлатҳои пешрафта имконият медиҳад, ки ҚТ низ сиёсати ҳуқуқии худро ба сатҳи байналмилалӣ расонад ва ба таҳдидҳои нави амниятӣ омодагии ҳуқуқӣ дошта бошад. Рушди қонунгузории ҷиноятӣ дар самти такмил додани м. 309 КҶ ҚТ на танҳо талаботи вақти имрӯза, балки ҷавоби мустақим ба таҳдидҳои воқеии гибридии, киберӣ, экологӣ ва биологӣ мебошад. Танҳо тавассути ин тадбирҳо метавон амнияти давлат ва ҷомеаро дар шароити ҷаҳони ноором ва рӯ ба муташанниҷ таъмин намуд [3-М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ:

1. Дар қ. 2 м. 309 КҶ ҚТ илова намудани аломати бандубастшавандаи зерин: “а) якҷандқарата; б) аз ҷониби гуруҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ; в) бо истифодаи мақоми хидматӣ; г) дар ҳолати ретсидиви хавфнок” [4-М].

2. Пешниҳод карда мешавад, ки дар м. 309 КҶ ҚТ қисми 3 илова карда шавад. Дар қ. 3 м. 309 КҶ ҚТ илова намудани аломати бандубастшавандаи зерин илова карда шавад: “а) аз ҷониби гуруҳи муташаккил ё иттиҳоди

чиноятӣ; б) дар ҳолати ретсидиви махсусан хавфнок; дар вазъияти чангӣ ё замони чанг” [4-М].

3. Таҳрири қонунгузории тарафи объективии таҳрибкорӣ камбудҳо дорад, ки барои бартараф кардани онҳо зарур мебошад, ки дар қ. 1 м. 309 иборай «равона шудааст» ба «бевосита равона шудааст» иваз карда шавад.

4. Зарари воқеӣ бо амалҳои таҳрибкорона расонидашуда ба арзишҳои мушаххаси иҷтимоӣ, ки объекти амнияти давлатӣ мебошанд равона гардидаанд: 1) бо м. 309 КҶ ҚТ фаро гирифта шудааст, ба истисноӣ ҳолатҳои аломатҳои чиноят, ки мувофиқи моддаи дигари Кодекси чиноятӣ бандубасти иловагиро талаб мекунад, ки барои содир кардани он ҷазои саҳтгар пешбинӣ мекунад; 2) ҳамеша омиле мебошад, ки дараҷаи хавфи ҷамъиятӣ кирдори таҳрибкороро афзоиш медиҳад, ки он бояд ҳангоми баровардани ҳукми шахси гунаҳкор ба назар гирифта шавад.

5. Моддаи 309 КҶ ҚТ дар таҳрири нав пешниҳод шудааст (Ниг.: С. 11-12).

6. Дар асоси таҳлили КҶ давлатҳои узви ИДМ пешниҳод мегардад, ки дар КҶ ҚТ таркибҳои зерини нав, ки бо таҳрибкорӣ алоқаманданд, пешбинӣ карда шавад:

Моддаи 309.1 (Ташкили таълим ва гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта)

1. Ташкили таълим ё гирифтани таълими хусусияти таҳрибкоронадошта, инчунин роҳбарӣ ё иштирок дар чунин таълим новобаста аз ҷой ва шакли таълим ... ҷазо дода мешавад.

2. Ҳамин кирдор, агар: «бо истифода аз мақоми хизматӣ содир шуда бошад; бо маблағгузорӣ намудани чунин кирдор алоқаманд бошад ... ҷазо дода мешавад».

Моддаи 309.3 (Ташкили гуруҳи таҳрибкорона ё иштирок дар он)

1. Ташкил ва таъмини фаъолияти гуруҳи таҳрибкорона ва сохторҳои таркибии он ... ҷазо дода мешавад.

2. Иштирок дар гуруҳи таҳрибкорона ... ҷазо дода мешавад.

Таклифҳои пешниҳодшуда бо натиҷаҳои таҳқиқот асоснок карда шудаанд, лекин хусусияти тавсиявиро доро мебошанд. Метавон гуфт, ки онҳо метавонанд оид ба тақмили қонунгузорӣ дар самти тағбиқи дурусти чинояти таҳрибкорӣ дар амалия мусоидат намоянд.

ФЕХРИСТИ

ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризишаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии

Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

[1-А]. Курбонова, А.А. Глобализация как фактор развития транснациональной организованной преступности [Текст] / Н.А. Кудратов, А.А. Курбонова // Законодательство. – 2022. – №1 (45). – С. 118-125; **ISSN 2410-2903.**

[2-А]. Курбонова, А.А. Нақши Паёми Пешвои миллат дар коҳиш додани сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н. А. Кудратов, А.А. Курбонова, С.И. Ҳабибов // Маҷаллаи академии ҳуқук. – 2025. – №. 3(55). – С. 70-78. **ISSN: 2305-0535**

[3-А]. Курбонзода, А.А. Дурнамои рушди қонунгузорию ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонзода // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2025. - № 4 (68). - С. 154-164. **ISSN: 2412-141X**

[4-А]. Курбонзода, А.А. Таҳлили ҳуқуқӣ – ҷиноятӣ тарафи субъективии ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2026. - №1. - С. 287-297. **ISSN: 2413-5151**

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ ҷоп шудаанд:

[5-А]. Курбонова, А.А. Таърихи ташаккул ва рушди ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қаламрави Тоҷикистон [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №3 (37). – С. 285-291; **ISSN 2308-054X.**

[6-А]. Курбонова, А.А. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ объекти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №4/1 (38). – С. 288-293; **ISSN 2308-054X.**

[7-А]. Курбонова, А.А. Тавсифи умумии субъекти ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – №1 (40). – С. 365-370; **ISSN 2308-054X.**

[8-А]. Кудратов, Н.А., Курбонова, А.А. Особенности субъекта изменения государства [Текст] / Н.А. Кудратов, А.А. Курбонова // Юридическая наука в XXI веке: актуальные проблемы и перспективы их решений:

Сборник научных статей по итогам работы третьего круглого стола со Всероссийским и международным участием (Шахты, 16 марта 2020 года). – Шахты: Общество с ограниченной ответственностью «КОНВЕРТ», 2020. – Том Часть 1. – С. 102-104.

[9-А]. Курбонова, А.А. Некоторые вопросы определения субъективной стороны диверсии [Текст] / А.А. Курбонова // Юридическая наука в XXI веке: актуальные проблемы и перспективы их решений: сборник научных статей по итогам работы девятого круглого стола со Всероссийским и международным участием (Шахты: Донской государственный технический университет, 29-30 сентября 2020 года). – Шахты: ООО «Конверт», 2020. – Том Часть 1. – С. 124-126.

[10-А]. Курбонова, А.А. Саломатӣ ҳамчун объекти ҷиноят [Матн] / А.А. Курбонова // Маводҳои конференсияи дуввуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзуи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодиёти рақамӣ» (31 майи соли 2021) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ Меликов У.А., номзади илмҳои ҳуқуқ Қудратов Н.А. – Душанбе: «Баҳманрӯд», 2021. – С. 129-134.

[11-А]. Курбонова, А.А. Тавсифи ҳуқуқи ҷиноятӣ таҳриборӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Маводҳои конференсияи дуввуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзуи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодиёти рақамӣ» (31 майи соли 2021) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ Меликов У.А., номзади илмҳои ҳуқуқ Қудратов Н.А. – Душанбе: «Баҳманрӯд», 2021. – С. 118-120.

[12-А]. Қудратов, Н.А., Мирзоева, Қ.А., Сафарова, З.М., Курбонова, А.А. Пешгирии киберҷиноятҳо [Матн] / Н.А. Қудратов, Қ.А. Мирзоева, З.М. Сафарова, А.А. Курбонова // Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир: маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф» (солҳои 2020-2040), (27-28 декабри соли 2022) / Зери назари доктори илмҳои техникаи Х.Х. Назарзода, доктори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2022. – С. 255-261.

[13-А]. Курбонова, А.А. Социальная обусловленность уголовной ответственности за диверсии [Текст] // Маводҳои конфронси илмию амалӣ байналмилалӣ бахшида ба 30 - солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соли “Маърифати ҳуқуқӣ” дар мавзуи “Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодаи арзишҳои умумимиллӣ”. – Душанбе: «ДБССТ», 2024. - С. 382-386.

[14-A]. Kudratov N.A., Kurbonova A.A. Extremist religious education and its influence on the security in the Republic of Tajikistan: criminal - legal and criminological aspects [Text] / N.A. Kudratov, A.A. Kurbonova // Масоили мубрами давлат, ҷомеа ва ҳуқуқи муосир. - 2025. - №1(5). - С. 40-53

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК ТАДЖИКИСТАНА
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ, ПОЛИТОЛОГИИ И ПРАВА
им. А. БАХОВАДДИНОВА**

УДК: 34 (575.3)
ББК: 67 (2 таджик)
К – 93

На правах рукописи

КУРБОНЗОДА АФЗУНА АЗИМ

**УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДИВЕРСИЯ ПО УГОЛОВНОМУ
ЗАКОНУ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата юридических наук по
специальности: 5.5.8. Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное
право

Душанбе – 2026

Диссертация выполнена в отделе государственного права Института государства и права Национальной Академии наук Таджикистана.

Научный руководитель: **Кудратов Некруз Абдунабиевич** – доктор юридических наук, профессор, начальник управления науки и инновации Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Официальные оппоненты: **Азиззода Убайдулло Абдулло** – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права Таджикского национального университета

Сафарзода Хаёт Саидамир – кандидат юридических наук, профессор кафедры профилактики террористических преступлений и обеспечения безопасности Академии МВД Республики Таджикистан

Ведущая организация: Образовательное учреждение высшего профессионального образования «Таджикский государственный финансово-экономический университет» (г. Душанбе).

Защита диссертации состоится «23» мая 2026 г., в 11⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6Д.КОА-019 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, ул. Буни Хисорак, корпус 11, 1 этаж, зал Диссертационного совета юридического факультета).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tnu.tj и в Центральной научной библиотеке Таджикского национального университета по адресу 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 17.

Автореферат «___» _____ 2026 года разослан.

Ученый секретарь диссертационного совета,
кандидат юридических наук

Мирзозода К.Х.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. «Меняющаяся ситуация современного мира и стабильный характер возникновения опасных явлений современности, в том числе терроризма и экстремизма, незаконного оборота оружия, незаконного оборота наркотиков, тяжких преступлений и других транснациональных преступлений, затрагивающих человечество, заставляет задуматься над вопросами обеспечению безопасности нашей страны первостепенное внимание» [2]. На нынешнем периоде развития Республики Таджикистан (далее РТ) важнейшей проблемой является защита национальной безопасности, то есть защита жизненно важных интересов человека, общества и государства, что обеспечивает устойчивое развитие общества путем своевременного выявления, предотвращения и нейтрализации потенциальных угроз национальным интересам. Сегодня среди комплекса актуальных социальных проблем особое значение приобрела проблема безопасности государства. Безопасность государства является одним из существенных факторов существования и постоянного развития личности, общества и государства, и международной безопасности. Одним из важнейших элементов системы безопасности государства является экономическая безопасность и обороноспособность государства от преступного посягательства.

Совершенствование норм уголовного законодательства является одним из основных путей решения проблем борьбы с преступностью, особенно с терроризмом и экстремизмом, незаконным оборотом наркотиков, диверсиями. Например, «в Концепции правовой политики РТ на 2018-2028 годы правильно указано, что уголовное законодательство выступает одним из важных инструментов регулирования общественных отношений и защищает интересы личности, общества и государства от преступного посягательства» [1].

Диверсии относятся к числу преступлений, имеющих длительную историю, нарушающих обеспечение безопасности

государства, особенно экономической безопасности и обороноспособности государства, и используемых террористическими и экстремистскими организациями, иностранными государствами. Экстремистские и радикальные организации, деятельность которых запрещена на территории РТ (в 2025 году это число достигнет 29 организаций и групп), расширяют свою страшную и подрывную деятельность, хотят сделать национальную безопасность Таджикистана слабой и неустойчивой в плане экономической безопасности и обороноспособности.

В начале 90-х годов XX века РТ стала объектом диверсионных действий террористов и экстремистов при поддержке их иностранных покровителей, в результате чего был нанесен серьезный ущерб экономике страны, которая смогла препятствовать развитию Таджикистана на несколько десятилетий.

В последние годы динамика диверсий нарастает, а в ряде случаев она классифицируется как терроризм, что является спорным с точки зрения науки уголовного права. По информации МВД РТ в 2010 г. Было зарегистрировано 1 эпизод, в 2011 г. – 6, в 2012 г. – 2, в 2013-2015 гг. – 1, в 2016 г. – 4, в 2017 г. – 6, в 2018 г. – 1 упомянутая преступления [11, с. 540]. Разумеется, приведенная информация не показывает фактической основы совершения диверсионного преступления, и на практике это положение связано с двумя факторами: 1) ее квалификация как терроризма и 2) как идеальное сосовокупность с терроризмом. Причиной такого квалификация является схожесть этих составов и конкуренция норм между статьями 179 и 309 УК РТ.

С учетом сказанного, научная разработка темы уголовной ответственности за диверсия, как преступления, сконцентрированных против основ конституционного строя и безопасности государства, является своевременной и актуальной. Диверсия оказывает негативное влияние на основы конституционного строя и безопасности РТ, а иногда вызывает рост иных преступлений, в том числе экстремизма и терроризма.

Впервые на законодательном уровне уголовная ответственность за диверсию была установлена Декретом ЦИК России от «20 июня 1919 г. Об изъятиях из общей подсудности в

местностях, объявленных на военном положении» В УК Таджикской ССР 1935 и 1961 гг. уголовная ответственность за диверсия была предусмотрена в виде самостоятельной статьи. Уголовная ответственность за диверсию в УК РТ от 1998 г. (далее УК) было установлено в ст. 309. Тем не менее, на сегодняшний день отсутствуют комплексные научные исследования, связанные с вопросом об уголовной ответственности за диверсия. Поэтому, еще много проблем остается в сфере уголовной ответственности за диверсию, которые необходимо решить путем проведения теоретических и практических исследований, поскольку при реализации ст. 309 УК РТ на практике возникает проблемы.

В частности, в связи с объектом диверсии, который ранее определялся как преступление против государства, а теперь является преступлением против основ конституционного строя и безопасности государства, а также содержанием других элементов и признаков этого преступления, законодательные изменения, приведшие к росту форм преступности, проблема отграничения диверсий от террористических актов и других подобных преступлений. По мнению автора диссертации нормы УК РТ, предусматривающие ответственность за диверсию, и их практическое применение в части соблюдения норм законодательной техники, криминализации отдельных деяний объективной сторона диверсии, и интерпретации однородных составов преступлений не может на вполне выполнять превентивную функцию уголовного закона. Соответственно, единственным реальным решением совершенствования уголовного законодательства РТ и практики его применения может быть только проблемы противодействия диверсии. В связи с этим, важным также является анализ уголовных законов некоторых стран, в которых диверсионная деятельность считается преступлением, и их изучение очень важно для установления уголовной ответственности за некоторые преступления.

Состояние преступности, а также результаты анализа отечественного законодательства в сфере противодействия преступлениям против основ конституционного строя и безопасности государства, в частности диверсии, указывают на

необходимость углублённой научной разработки проблем уголовного права. Это предполагает уточнение форм проявления диверсии, выработка и систематизация используемых понятий (категорий), а также определение основных направлений дальнейшего развития уголовно-правового регулирования в данной области.

С учётом обозначенных обстоятельств, можно констатировать, что норма уголовного закона, устанавливающая ответственность за диверсию, необходимо постоянно совершенствовать и адаптировать к изменяющимся условиям общественного развития и обеспечения государственной безопасности. В целом данные факторы свидетельствуют об актуальности избранной темы диссертационного исследования.

Степень изученности научной темы. Вопрос об уголовной ответственности за диверсию и совершенствовании уголовного законодательства в направлении противодействия и предупреждения диверсии исследовался в научных трудах таких отечественных правоведов, как В.А. Абдухамитов [3, с. 260], У.А. Азиззода [15, с. 413], С.Э. Бахриддинов [12, с. 56-63], И.Х. Бободжонзода [7, с. 550], М.М. Зохидова [10, с. 100-109], Н.А. Кудратов [21, с. 540], Б.Ш. Курбонзода [23, с. 212], З.Дж. Маджидзода [5, с. 268], А.К. Назаров [6, с. 193], Д. Назиров [24, с. 347], Р.Х. Рахимзода [25, с. 581], А.И. Сафарзода [13, с. 218-226], К.Х. Солиев [8, с. 880], М.П. Хайдарзода [28, с. 221], Ш.Х. Хафиззода [11, с. 153-160], А.К. Шарипов [29, с. 228], Т.Ш. Шарипов [14] и др.

Большое внимание изучению диверсии как преступления и зарубежные ученые, в частности С.К. Балашов [16, с. 413], В.П. Емельянов [17, с. 370], А.М. Киракосян [18, с. 23], А.С. Климосюк [19, с. 247], И.В. Коришева [20, с. 147], Ю.В. Луценко [4, с. 200], Д.В. Сопов [26, с. 203], Д.В. Токманцев [27, с. 247] и др. Эти исследователи проанализировали некоторые фрагментарные аспекты этого преступления. При всей значимости их работ все же следует отметить, что вопрос об уголовной ответственности за диверсию комплексно еще не изучался, не считая диссертации с грифом секретности.

Как показывают результаты теоретического анализа, в правоприменительной практике правоохранительных органов

Таджикистана существуют определенные трудности в части понимания сущности диверсии и реализации действенных мер против ее совершения. В частности, это касается квалификации преступления, которая у законоведов разнится, и такое положение негативно сказывается на опыте следственных и судебных органов РТ, создает препятствие для обеспечения законности в борьбе против диверсии. Основываясь на вышеизложенное, автор подчеркивает, что на сегодняшний день вопрос о совершенствовании норм уголовного закона, устанавливающих уголовную ответственность за диверсии, считается одним из актуальных вопросов и в доктрине, и в практике уголовного права.

Связь исследований с программами либо научной тематикой. Диссертация подготовлена в рамках научно-исследовательских научных проектов отдела государственного права Института государства и права НАНТ на 2016-2020 г.г. «Развития институтов государственного права на современном этапе» (государственный регистрационный номер 0116ТJ00765 от 01.01.2016 г.) и на 2021-2025 г.г. «Конституция и развитие правовых основ государственного и общественного строя Таджикистана» (государственный регистрационный номер 0121ТJ1102 от 24.02.2021 г.). Тема диссертационного исследования соответствует Концепции правовой политики РТ на 2018-2028 гг. от 6 февраля 2018 г.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью диссертационного исследования является выявление проблем, связанных с составом преступления диверсии путем комплексного исследования, а также разработка концептуальных рекомендаций и научно обоснованных предложений, направленных на совершенствование уголовного законодательства в направлении уголовно-правовой ответственности, связанной с диверсией.

Задачи исследования. Для достижения цели диссертационного исследования автору необходимо было решать следующие задачи:

– проанализировать историю появления и развития категории диверсии в уголовном законодательстве Таджикистана;

– изучить УК государств-участников СНГ в части уголовной ответственности за диверсию и в связи с этим представить концептуальные рекомендации по усовершенствованию состава ст. 309 УК РТ;

– провести уголовно-правовой анализ объективных и субъективных признаков диверсии;

– рассмотреть отягчающие и особо отягчающие обстоятельства состава преступления диверсии;

– обосновать отграничение диверсионного преступления от терроризма;

– разработать и подготовить предложения по усовершенствованию УК РТ, связанных с диверсией.

Объект исследования. Объектом исследования являются уголовно-правовые отношения, возникающие в связи с совершением преступления диверсии.

Предмет исследования. Предметом диссертационного исследования является комплекс вопросов, связанных с преступлением диверсии в целом и их составными (объективными и субъективными) и связанными с ними признаками в отдельности, а также применением ст. 309 УК РТ на практике.

Этап, место и период исследования (исторические рамки исследования). Данное диссертационное исследование включает в себя три этапа развития уголовного законодательства: 1) досоветский; 2) советско-социалистическое уголовное законодательство; 3) период независимости. В рамках данного диссертационного исследования изучено становление и развитие правового регулирования уголовной ответственности за диверсии на территории исторического и современного Таджикистана. Стоит отметить, что в данной научной работе сравнительно-правовым методом изучалось правовое регулирование уголовной ответственности за диверсии в опыте и законодательстве зарубежных стран. Период диссертационного исследования включает 2017-2023 гг.

Теоретическую основу исследования составляют научные труды отечественных и зарубежных ученых, изучавших различные аспекты данной темы, таких как: В.А. Абдухамитов, У.А. Азиззода, С.К. Балашов, И.Х. Бободжонзода, В.П. Емельянов, А.М. Киракосян, А.А.

Климчук, И.В. Коришева, Н.А. Кудратов, Б.Ш. Курбонзода, Ю.В. Луценко, Дж.З. Маджидзода, А.К. Назаров, Д. Назирова, Р.Х. Рахимзода, А.И. Сафарзода, К.Х. Солиев, Д.В. Сопов, Д.В. Токманцев, М.П. Хайдарзода, Ш.Х. Хафиззода, А.К. Шарипов, Т.Ш. Шарипов и др. Также в зависимости от темы исследования использовались глобальные ресурсы информационной системы Интернет и интерпретации средств массовой информации.

Методологическая основа диссертационного исследования. Основные положения и выводы базируются на комплексном использовании всех существующих методов юридической науки для анализа правовых и социальных явлений, в частности, диалектического метода, совокупности специальных научно-статистических, формально-логических, сравнительно-правовых, исторический, систематический и структурный методы и др. Также при анализе научных вопросов применялись специальные юридические методы, такие как сравнительно-правовой.

Эмпирические предпосылки. Эмпирической основой диссертации являются следственные материалы правоохранительных органов РТ, связанные с диверсиями, которые обсуждались в судах Таджикистана, а также статистические данные Верховного Суда Республики Таджикистан и МВД РТ, изучена информация органов Генеральной прокуратуры РТ за период 2010-2023 гг., а также 5 уголовных дел, связанных с диверсиями. Также была получена и изучена информация, опубликованная в СМИ и на интернет-сайтах, связанная с диверсиями.

Научная новизна исследования проявляется в том, что, на основе анализа исторического и действующего уголовного законодательства РТ, практики его применения, точек зрения ученых (доктрина уголовного права), а также личная точка зрения автора, представлена новая модель нормы, предусматривающей уголовную ответственность за диверсия. В диссертации также упоминается о необходимости совершенствования ст. 309 УК РТ, представлена ее новая структура, проанализированы тенденции нормативного регулирования уголовной ответственности за подрывную деятельность (диверсия) в уголовном законодательстве Таджикистана на разных этапах

исторического развития, предлагаются специальные меры по предотвращению этого преступления.

Положения, выносимые на защиту.

I. Предложения теоретического характера:

1. На основе историко-правового исследования (принцип историчности) развития уголовного законодательства Таджикистана, связанного с уголовной ответственностью за диверсию, по своему становлению и развитию делится на два основных периода: а) советский (1917 -1991 гг.) – формирование диверсия на уровне законодательства; б) период независимости, на момент обретения независимости в составе преступления диверсии, виде и размере наказания, отличительных чертах состава преступления, характере последнего, признаках его объективной и субъективной стороны исследуемого преступления произошли существенные изменения.

2. Сравнительно-правовой анализ уголовных законодательств государств-участников СНГ в сфере уголовной ответственности за диверсию помог более конкретно обосновать правомерность возникновения правового запрета преступления диверсии, его внедрение в законодательстве, дальнейшее развитие и совершенствование его состава. Положительные (новаторские) аспекты уголовных законодательств государств-учленов СНГ могут иметь особое значение в направлении совершенствования УК РТ, связанного с диверсиям: а) криминализация содействия диверсионной деятельности, прохождение обучения в целях осуществления диверсионной деятельности и организация диверсионной группы (сообщества) или участие в ней; диверсия, связанные с массовым убийством людей, повреждением их здоровья, а также с массовыми отравлениями, распространением эпидемий, эпизоотий и эпифитотий; б) установление квалифицирующих признаков, таких как: - совершение диверсии организованной группой; 2) диверсия, повлекший крупный имущественный ущерб или иные тяжкие последствия; 3) диверсия, повлекший смерть человека.

II. Предложения, направленные на совершенствование уголовного законодательства:

3. В своей научной концепции автор выдвинул обоснованное предложение о необходимости и своевременности мер по совершенствованию преступления диверсии: 1. криминализировать таких обстоятельств в составе диверсионной деятельности: а) криминализация современной формы совершения диверсионной деятельности и для этого диспозиции ст. 309 УК РТ нужно включить словосочетание «кибератаки»; б) с учетом последствий диверсионных действий, согласно диспозиции ст. 309 УК РТ необходимо дополнить фразой «массовое убийство людей, нанесение им телесных повреждений или иного вреда их здоровью»; в) следует криминализировать такие формы совершения диверсионных действий, как массовые отравления, распространение эпидемий, эпизоотий или эпифитотий; 2. в ч. 2 ст. 309 УК РТ дополнить квалифицирующими признаками следующего содержания: «а) неоднократно; б) группой лиц по предварительному сговору; в) с использованием служебного положения; г) при опасном рецидиве»; 3. в ч. 3 ст. 309 УК РТ дополнить следующим квалифицирующими признаками: «а) организованной группой или преступным сообществом; б) при особо опасном рецидиве; в) в состоянии войны или военного времени»; 4. предлагается, что в диспозицию ст. 309 УК РТ дополнить новой формой совершения данного преступления, т.е. совершение диверсий путем «кибератаки». Под кибератакой следует понимать атаку на компьютерные сети путем несанкционированного проникновения в них, массовое заражение с вредоносным программным обеспечением, захватом конфиденциальной информации и т.п. с целью ослабления экономической безопасности и обороноспособности РТ;

4. Обобщая анализ уголовной ответственности за диверсию, предлагается диспозицию ст. 309 в новой редакции и новые составы, связанные с диверсиями, должны быть представлены в следующем виде:

4.1. Статья 309 (Диверсия)

«1) в целях дестабилизации национальной безопасности РТ в части экономической безопасности и обороноспособности совершение взрыва, поджога или иные действия, направленные на разрушение или повреждение объектов республиканского и стратегического значения ... наказывается».

«2) деяние предусмотренные ч. 1 настоящей статьи, если: «вызывающие массовые отравления или распространяющие эпидемию, эпизоотию или эпифитотию; повлекшие гибель людей, причинение физического вреда или причинение иного вреда их здоровью ... наказывается».

3) деяние предусмотренные ч. 1 и 2 настоящей статьи, если совершается: «совершены неоднократно; группой лиц по предварительному сговору; с использованием служебного положения; совершенные в случае опасного рецидива ... наказываются».

4) деяние предусмотренные ч. 1 и 2 настоящей статьи, если совершается: «организованной группой или преступным сообществом; при особо опасном рецидиве; совершенные в состоянии войны или военного времени ... наказываются».

4.2. Статья 309.1 (Организация и получение диверсионного обучения)

1. Организация обучения или прохождения обучения диверсионного характера, а также руководство или участие в таком обучении независимо от места и формы обучения ... наказываются.

2. То же действие, «если совершенное с использованием служебного положения; иметь отношение к финансированию такого действия ... наказывается».

4.3. Статья 309.3 (Организация диверсионной группы или участие в ней)

1. Организация и обеспечение деятельности диверсионной группы и входящих в нее структур ... наказываются.

2. Участие в диверсионной группе ... наказываются.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Теоретическая и практическая значимость исследования выражается в разработке теоретической базы существующей системы знаний по вопросам противодействия диверсионной деятельности. Также результаты анализа способствуют возникновению представлений о комплексе правовых средств борьбы с диверсиями и закладывают основу для дальнейших исследований в данной области.

Практическая значимость исследования. Практическая значимость исследования выражается в том, что выводы

и предложения автора могут быть использованы в направлении совершенствования деятельности законодательства в сфере борьбы с преступностью, в том числе с диверсиями, в правоприменительной практике предварительного следствия, органов следствия и суда по выявлению, расследованию и квалификации данного преступления для использования судами при подготовке постановления Пленума Верховного Суда РТ, для установления конкуренции норм между терроризмом и диверсией, в целях обеспечения правильного и единообразного исполнения законодательства об уголовной ответственности за диверсию.

Материал диссертационного исследования может быть использован в процессе обучения в высших учебных заведениях при преподавании предметов уголовного права, криминалистики, спецкурсов «Преступления против государственной власти» и «Научные основы квалификация преступлений».

Степень достоверности результатов исследования. Достоверность результатов диссертационного исследования было достигнуто путем использования общенаучных и специальных научных методов, анализа отечественного и зарубежного законодательства, изучения общей и специальной литературы по теме исследования и тезисов некоторых ученых, что отражает современные научные точки зрения на диверсии. Научные результаты, предложения, выводы и практические рекомендации, изложенные в диссертационном исследовании, сделаны на основе законодательных источников и судебной практики.

Достоверность диссертационного исследования обусловлена также использованием обширной эмпирической базы, которая представлена в виде различных статистических данных, обобщения материалов судебной практики и анализа ряда уголовных дел. Также результаты исследования научной диссертации являются достоверными, поскольку получены на основе анализа Конституции РТ, УК РТ, КИУН РТ, Концепции правовой политики РТ, Решения Пленума Верховного суда РТ и др.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема, содержание и полученные научные результаты полностью соответствуют паспорту научной специальности 5.5.8 - Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право, утвержденное Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан, соблюдается.

Личный вклад соискателя ученой степени. В ходе исследования автором диссертации адекватно проанализированы международные документы, уголовное законодательство зарубежных стран и Таджикистана об уголовной ответственности за диверсии, характер и степень общественной опасности этого преступления в современное время, анализ состава рассматриваемое преступление. Также в диссертации предложена практическая и теоретическая разработка рекомендаций по совершенствованию законодательства и правоприменительной деятельности правоохранительных органов в направлении реализации уголовно-правовых норм об уголовной ответственности за диверсию.

Апробация и применение результатов диссертации. Диссертация была подготовлена в отделе государственного права Института государства и права Национальной академии наук Таджикистана и обсуждалась на заседаниях отдела. Основные положения и выводы диссертации были опубликованы в статьях автора в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте РТ и других журналах, и сборниках. Основные положения исследования были изложены в виде докладов представлены на международных и республиканских научно-теоретических и научно-практических конференциях. В частности, международные: «Правоведение в XX веке: актуальные вопросы и перспективы их решения» (29-30 сентября 2020 г., г. Шахты, РФ) – доклад на тему «Некоторые вопросы определения субъективной стороны диверсии» и «Развитие цифровых технологий в современных условиях: научно-практическая конференция, посвященная «Двадцатилетию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования» (2020-2040 гг.), (27-28 декабря 2022 г., г. Душанбе) – доклад на тему

«Предупреждение киберпоступлений». Республиканские: вторая научно-практическая конференция «Право и экономика: правовые вопросы цифровой экономики», 31 мая 2021 года (г. Душанбе) – доклад на тему «Здоровье как объект преступления» и доклад на тему «Уголовно-правовая характеристика диверсии».

Материалы исследования, практические рекомендации были использованы при проведении практических занятий по предметам «Уголовное право», «Право» в Педагогическом институте Таджикистана в г. Пенджикента.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации автором были опубликованы научные статьи, в том числе 4 статей в рецензируемых изданиях ВАК при Президенте РТ и 10 статьи в отечественных и зарубежных изданиях на таджикском, русском и английском языках.

Структура и объем диссертации. Диссертация включает перечень сокращений и (или) условных обозначений, введение, две главы, шесть параграфов, заключение, рекомендации по практическому использованию результатов исследования и список литературы (источников). Общий объем диссертации 212 стр.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ (КРАТКОЕ ИЗЛОЖЕНИЕ)

Во введении диссертации обосновывается актуальность и степень научной разработанности темы, определяется объект и предмет исследования, конкретизируются его цели и задачи, теоретические, методологические и нормативные основы работы, эмпирическая база, привлекаемая для анализа проблем, говорится о новизне и научных положениях, выносимых на защиту, о теоретической и практической значимости диссертации, апробации ее результатов, личном вкладе соискателя, и структуре и объеме диссертации.

Первая глава – **«Правовое регулирование уголовной ответственности за диверсию: исторический и сравнительно-правовой анализ»** состоит из двух параграфов, в которых рассматриваются вопросы истории становления и развития уголовной ответственности за диверсию на территории

исторического Таджикистана, анализируется понятие диверсии как преступления в УК государств-участников СНГ.

Первый параграф называется **«История становления и развития уголовной ответственности за диверсию на территории исторического Таджикистана»**. В этом параграфе особое внимание уделяется изучению периодичности формирования и развития понятия диверсии, эволюции этого явления, анализу нормативных правовых актов, устанавливающих уголовную ответственность за диверсию, а также практике реализации данного преступления в разные периоды.

По мнению автора диверсия как преступление, возникло с появлением государства. Сначала диверсией называли войсковую операцию, в которой участвовали малые силы, и главной ее целью противника в заблуждение, отвлечение его внимания от основного направления продвижения войск. В мирное время диверсию стали активно использовать террористические группы, при этом диверсию можно рассматривать как отдельный способ совершения террористического акта.

На основе анализа исторических источников и правовой доктрины, автор пришел к выводу, что уголовная ответственность за диверсию были установлена в нормативно-правовом документе на территории Таджикистана в основном в советский период. Соответственно, его изучению уделил особенно большое внимание, потому что установление преступления диверсии невозможно без его детального историко-научного изучения этого преступления.

Следует отметить, что понятие диверсии как преступления на уровне закона в первый раз было использовано в 1927 г. в ст. 9 (диверсионные действия) Положения о государственных преступлениях СССР 1927 г. диверсионные действия определялись как: «разрушение или уничтожение в контрреволюционных целях, а равно взрыв, поджог или иные действия против железных дорог или других автомобильных дорог и средств транспорта, путей сообщения, водоснабжения, общественных складов и других сооружений либо государственной или общественной собственности» [12]. Более четко об уголовной ответственности за диверсию говорилось в УК Таджикской ССР 1935 г. (с принятием УК Таджикской ССР),

1958 г. С принятием УК СССР 1958 г. и УК Таджикской ССР 1961 г. понятие диверсии получило более глубокое определение, которое сохранило свою юридическую сущность до наших дней.

Дальнейшее развитие уголовной ответственности за диверсию было зафиксировано УК РТ в 1998 г, и это преступление предусмотрено в ст. 309 и помещен в гл. 29 УК «Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства».

Во втором параграфе **«Сравнительно-правовой анализ уголовной ответственности за диверсию по уголовным законодательствам государств-участников СНГ»** автор обосновывает необходимость сравнительно-правового метода исследования опыта правового регулирования ответственности за совершение диверсионного преступления в других странах, потому что, по его мнению, это имеет определяющее значение для развития национального законодательства Таджикистана. Это тем более важно, с учетом того, что в законодательствах ряд государств этому вопросу уделяется больше внимания, чем в уголовном праве РТ.

Сравнивая УК государств-участников СНГ в сфере уголовной ответственности за диверсию автор приходит к выводу, что некоторые положения из них вполне можно использовать с целью совершенствования таджикского законодательства в отношении преступления диверсии. В частности, в работе констатируется:

1. в УК государств-участников СНГ, ориентирующихся на МУК СНГ, однозначно определяется основной непосредственный объект диверсии;

2. информация, используемая с целью подрыва или разрушения экономической безопасности и обороноспособности государства (кибердиверсия), должна рассматриваться в качестве предмета преступного посягательства при квалификации такого деяния, как диверсия, в соответствии с уголовным законодательством Таджикистана и других стран СНГ;

3. единственным признаком, который в полной мере отражает позицию большинства законодателей государств СНГ,

выступает субъективная сторона диверсии, выражающаяся исключительно в форме прямого умысла.

4. в УК большинства государств-участников СНГ вопрос о предмете диверсии, решается по сути, одинаково. В них установлен возраст, с которого лицо может быть привлечено к уголовной ответственности за диверсию (например, в Азербайджанской Республике, Казахстане, Киргизии, Украине) с - 14 лет, а в других государств, например, в УК Армении, Беларуси, Молдовы, Туркменистана и Узбекистана – с 16 лет;

5. на основе сравнительно-правового анализа уголовных законодательств государств-участников СНГ в части уголовной ответственности за диверсию, конкретно определяется законность правового запрета преступления диверсии, его реализация, дальнейшее развитие и совершенствование его состава. Такие положительные (новаторские) аспекты УК государств-участников СНГ (особенно РФ, Узбекистана, Казахстана и др.) могут быть восприняты и УК РТ. «Так в отношении к преступления диверсионной деятельности следует криминализировать содействие подрывной деятельности, получения образования для проведения подрывной деятельности и организации подрывной группы (союза) или участия в ней; разрушения, связанные с массовым убийством людей, повреждением их здоровья, а также с массовыми отравлениями, распространением эпидемий и эпизоотий; диверсия, повлекший смерть человека; содействие диверсионной деятельности, прохождение обучения в целях осуществления диверсионной деятельности и организация диверсионной группы (сообщества) или участие в ней; диверсия, связанные с массовым убийством людей, повреждением их здоровья, а также с массовыми отравлениями, распространением эпидемий, эпизоотий и эпифитотий; диверсия, повлекшая смерть человека». На основе анализа УК государств-участников СНГ предлагается предусмотреть в УК РТ новые составляющие статьи, относящиеся к диверсионной деятельности.

6. на основе анализа УК государств-участников СНГ, предлагается предусмотреть в УК РТ следующие новые составляющие статьи, относящиеся к диверсионной деятельности:

Статья 309.1 (Организация и получение диверсионного обучения)

1. Организация обучения или прохождения обучения диверсионного характера, а также руководство или участие в таком обучении независимо от места и формы обучения ... наказывается.

2. То же действие, если: «совершено с использованием служебного положения; имеет отношение к финансированию такого действия ... наказывается».

Статья 309.2 (Организация диверсионной группы или участие в ней)

1. Организация и обеспечение деятельности диверсионной группы и входящих в нее структур ... наказывается.

2. Участие в диверсионной группе ... наказывается.

Вторая глава – **«Уголовно-правовая характеристика преступления диверсии»** - включает в себя четыре параграфов, в которых рассматриваются вопросы правового анализа объекта преступления, объективной стороны, субъекта и субъективной стороны преступления диверсии, а также обосновывается отличие диверсии от террористического акта.

В первом параграфе **«Уголовно-правовой анализ объекта диверсии»**, автор акцентирует внимание на таких вопросах, как трактовка понятия «диверсия», на виды и признаки объекта диверсии и ее предмета. Относительно родового и видового объекта диверсии автор поддерживает ту точку зрения, которая сформировалась в теории науки уголовного права, в отношении же непосредственного основного, дополнительного и факультативного объектов, а также предмета диверсии диссертант обосновал свое четко аргументированное мнение.

Так, диссертант пишет, что позиции ученых относительно определения непосредственного основного объекта диверсии существенно различаются, и при теоретической разработке этого вопроса он использует разные подходы. Признание непосредственным объектом диверсии общественных отношений в сфере обеспечения экономической безопасности и обороноспособности государства является, согласно автору, правильным и бесспорным. В диссертации автор подробно

рассмотрел концептуальные понятия экономической безопасности и обороноспособности государства.

Дополнительным объектом диверсии является имущество, а факультативным, жизнь и здоровье человека, растительный и зоологический мир, вода, атмосфера и иные предметы материального мира.

Автор диссертации аргументированно обосновал, что с учетом того, что предметом преступления не могут быть жизнь и здоровье людей, предлагается выделять в рамках УК РТ следующие виды объектов диверсии: 1) объекты хозяйственного или оборонного значения; 2) территории, при проведении мероприятий, направленных на радиоактивное загрязнение; 3) животных, при совершении действий, направленных на массовое отравление или распространение эпизооциии; 4) растения, при выполнении действий, направленных на распространение эпифитотии. В свою очередь, социальная ценность объектов, имеющих важное хозяйственное или оборонное значение, с точки зрения автора, определяется с учетом конкретных реальных ситуаций, сложившихся в сферах национальной экономики и обороны.

Относительно совершенствования предмета диверсии автор считает, что научно-техническое развитие расширяет круг отношений, которые могут стать объектом диверсионной (подрывной) деятельности и выступать ее предметом. В настоящее время значительно возросли ценность и значение информации, которая используется во всех человеческого бытия, во всех направлениях государственной, общественной и личной деятельности человека. Признание информации предметом диверсии должно быть установлено в УК РТ. Таким образом, если такой объект уничтожен или поврежден, его следует считать предметом диверсии.

Второй параграф называется **«Уголовно-правовой анализ объективной стороны диверсии»**, охватывает вопросы понятия объективной стороны, действий, составляющих объективную сторону диверсии, и предложения новых действий. в составе диверсии.

Диверсия, если брать за основу положения ст. 309 УК РТ имеет три формы (взрыв, поджог или иные действия), которые

направлены на разрушение или уничтожение объектов экономики или объектов оборонного значения Таджикистана. Из содержания этого положения вытекает, что взрыв и поджог являются альтернативными спецификациями действий, описывающих диверсию. Слова «совершение иных действий» означают, что перечень подрывных действий является открытым, т.е. оценивается и любые действия, осуществляемое с целью ст. 309 УК РТ совершается и включают в себя состав преступления диверсии, данное деяние должно охватывать ст. 309 УК РТ.

Принимая во внимание тот факт, что диверсия представляет большую угрозу для общества и учитывая положительный опыт зарубежных стран, связанный с уголовно-правовым регулированием соответствующих ситуаций, автор в своей работе аргументированно обосновывает свое мнение о необходимости и своевременности криминализации и внесении в диспозицию ст. 309 УК РТ таких деяний в составе диверсии, как: а) современная форма совершения диверсионных действий и с этой целью в диспозицию ст. 309 УК РТ включить словосочетание «кибератаки»; б) с учетом последствий диверсионных действий, в диспозиции ст. 309 УК РТ необходимо включить словосочетание «массовое убийство людей, нанесение им телесных повреждений или иного вреда их здоровью»; в) криминализация и включение в составе диверсии таких форм совершения диверсионных действий, как массовое отравление, распространение эпидемий, эпизоотий или эпифитотий.

В этом параграфе автор обобщает свои предложения, основанные на доктрине уголовного права, практическом опыте и анализе законодательства, и приходит к выводу, что большинство вопросов, касающихся объективной стороны диверсии, пока не получили разъяснения в научных исследованиях ученых. В целях совершенствования состава диверсии, в зависимости от ее объективной стороны автором были выдвинуты следующие обоснованные предложения:

1. в ч. 2 ст. 309 УК РТ дополнить квалифицирующими признаками следующего содержания: «а) неоднократность; б)

группой лиц по предварительному сговору; в) с использованием служебного положения; г) при опасном рецидиве»;

2. в ч. 3 ст. 309 УК РТ дополнить следующими квалифицирующими признаками: «а) организованной группой или преступным сообществом; б) при особо опасном рецидиве; в) в состоянии войны или военного времени»;

3. предложение ст. 309 УК РТ в новой редакции;

4. в контекст ст. 309 УК РТ следует внести норму о поощрении.

В третьем параграфе «**Субъективные признаки преступления диверсия**», рассмотрены вопросы субъекта и субъективной стороны диверсии.

Субъектом диверсии является физическое лицо, достигшее на момент совершения преступления 16-летнего возраста. Диссертант считает, что снижение возраста уголовной ответственности за диверсию до 14-лет, на котором настаивают некоторые правоведы является необоснованными. Соответственно, точка зрения законодателя является правильной и обоснованной. Поскольку человек, достигший 14-летнего возраста, не может уразуметь свое действие с его социальными и политическими последствиями, сознание человека на этой стадии развития может охватывать только непосредственные и очевидные последствия. В этом возрасте исключается возможность осознания подростком общественной опасности поступка, его мировоззрение только формируется, а жизненный опыт вообще отсутствует.

Субъективная сторона диверсии характеризуется такими двумя обязательными признаками, как: 1) вина в виде прямого умысла и 2) цель - подрыв (дестабилизация) экономической безопасности и обороноспособности РТ.

Ученые единогласно считают, что субъективная сторона диверсии характеризуется виной в форме прямого умысла. Основное свидетельство этой мысли, с которым мы согласны, содержится непосредственно в самой ст. 309 УК РТ, что свидетельствует о намерении подрыва (дестабилизировать) экономическую безопасность и обороноспособность РТ, что свидетельствует о целенаправленности действий, указанных в диспозиции данной статьи.

Для диверсии важна цель преступления. В ст. 309 УК РТ изначально указана такая цель, как «подрыв экономической безопасности и обороноспособности РТ» и это обязательный признак субъективной стороны диверсии и должно быть установлено в ее квалификации. О необходимости установления цели диверсии «подрыв государства» свидетельствует и судебная практика.

Мотив и эмоциональное состояние являются факультативным признаком субъективной стороны диверсии, они могут иметь значение при назначении наказания. Некоторые авторы говорят о необходимости изучения мотивов, потому что они якобы могут помочь определить, соответствует ли заявленные цели преступления, поскольку при несоответствии мотива преступления цели разрушения поведение преступника может быть другой. С таким мнением трудно согласиться. Мотив и цель преступления являются тесно связанными и взаимообусловленными понятиями, но они описывают разные стороны волевого процесса.

Третья глава диссертации называется **«Различие диверсии от терроризма и перспективы развития уголовного законодательства в отношении диверсии»**.

В первом параграфе **«Уголовно-правовой анализ различия диверсии и терроризма»**, автор обращает внимание на то, что в теории уголовного права и судебной практике наиболее сложным вопросом, связанным с соотношением диверсии и других преступлений, является соотношение диверсии и террористических актов. Поэтому в данной главе автор всесторонне исследовал этот вопрос с научной точки зрения и показал основные критерии такого разграничения.

Терроризм и диверсия – это два разных вида тяжких преступлений, но и то и другое направлены на подрыв национальной безопасности, политической и социальной стабильности, а также на причинение вреда людям и имуществу. Несмотря на то, что эти преступления порой имеют общие черты, они различаются по цели, способам совершения и последствиям. Под терроризмом, в науке и в УК РТ, обычно подразумеваются действия, направленные на

запугивание населения, принуждение правительств или международных организаций к принятию определённых решений и достижение политических, идеологических или религиозных целей. Основная цель террористов - посеять страх и панику среди населения, изменить политику государства или принудить к политическому насилию. Для достижения этих целей террористы обычно используют методы насилия: взрывы, похищения людей, вооружённые нападения и другие формы насилия. Отличительной чертой терроризма является то, что он всегда сочетается с массовым психологическим воздействием на население и использованием средств массовой информации для распространения страха и паники. Террористы обычно стремятся усилить давление на правительство и общество, создавая атмосферу беспокойства и нестабильности.

В доктрине уголовного права вопрос о соотношении диверсий и террористических актов является весьма сложным и дискуссионным, поэтому его решение на практике представляет значительные трудности. Важным условием решения этого вопроса является научный анализ законодательных положений и теоретических концепций, который заключается в: 1) сравнительном анализе норм уголовного права о диверсиях и террористических актах; 2) разрешении вопросов конкуренции ст.ст. 309 и 179 УК РФ и состава этих преступлений.

В составах диверсий и террористических актов присутствуют как тождественные, так и различные обязательные признаки, на основании чего на практике могут возникнуть две ситуации: а) когда такие признаки разграничивают диверсию и терроризм и свидетельствуют о правильности применения одной из этих статей; б) когда действия лица содержат в себе все признаки обоих преступлений и свидетельствуют о конкуренции статей, что и определяет выбор применения статьи. Основным выводом к которому приходит автор, сводится к тому, что диверсия и террористический акт различаются по своему объекту, объективной и субъективной сторонам. Что касается конкуренции данных норм автор здесь констатирует, что вид

конкуренции следует определять исходя из того, что хотя с точки зрения объективной стороны положения ст. 309 УК РТ в вышеуказанных случаях являются специальными по сравнению со ст. 179 УК РТ, цель ст. 309 УК РТ иная, и эта статья более полно определяет эту цель по сравнению с определением цели совершения террористического акта. Из указанного следует, что ст. 309 УК РТ преобладает в этой конкуренции, то есть в случае такой конкуренции данное деяние следует квалифицировать, как диверсию.

Второй параграф **«Перспективы развития уголовного законодательства, связанного с преступлением диверсии»**. Развитие уголовного законодательства о диверсионной деятельности, которое сегодня считается одним из приоритетных направлений правовой реформы в свете современных угроз безопасности, развития информационных технологий и новых проявлений транснациональной преступности. Анализ и научная оценка данной проблематики осуществляются исходя из принципов обеспечения национальной безопасности, обеспечения эффективной профилактики преступлений и адаптации правовых норм к современным реалиям. В частности:

1) расширение определения преступления диверсии – современное уголовное законодательство должно расширить определение и квалификацию этого преступления, учитывая новые формы диверсии, включая кибердиверсии, информационные, экологические и экономические диверсии. Например, наряду с физическим уничтожением объекта, внедрение цифровых вирусов в жизненно важные государственные инфраструктуры также должно быть официально признано формой диверсии;

2) усиление ответственности юридических и должностных лиц – в новых геополитических условиях, когда диверсионные группы могут действовать при поддержке государственных или частных структур, законодательство должно предусмотреть строгую ответственность должностных лиц за организацию таких действий. Кроме того в законодательстве должно быть предусмотрено укрепление сотрудничества с международными структурами,

участвующими в предупреждении диверсионной деятельности и борьбе с ее организаторами и исполнителями;

3) введение отдельных стандартов подготовка и обучение лица к предотвращению диверсии – такой процесс, который может принимать форму обучения, военных учений, разработки планов и испытания средств диверсии, должен регулироваться как отдельное преступление, даже если сам акт диверсии еще не был совершен. Принятие такой нормы соответствует законодательному опыту развитых стран (США, Германии, Великобритании);

4) гармонизация национального законодательства с международными документами. УК должно быть приведено в соответствие с конвенциями и резолюциями ООН, Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, антитеррористических организаций. Резолюция СБ ООН № 1373 (2001) обязывает страны принимать меры против диверсионной и террористической деятельности, включая ограничение доступа к опасным ресурсам, оборудованию и технологиям;

5) развитие механизмов расследования, предотвращения и защиты инфраструктуры, т.е. помимо уголовных санкций, законодательство должно предусмотреть комплекс институциональных превентивных мер (мониторинг, технический контроль, раннее предупреждение). В этом контексте особое значение приобретает создание специализированных антидиверсионных структур и центров анализа рисков.

В условиях роста новых угроз укрепление правовой системы борьбы с подрывной преступностью стало одним из приоритетных направлений законодательной политики РТ. Развитие цифровых технологий, расширение транснациональной преступности, использование нетрадиционных средств воздействия на государственную инфраструктуру требуют адаптации уголовного законодательства к современным реалиям и официального признания в правовом поле новых форм подрывной деятельности, включая киберпреступность, информационную и экономическую подрывную деятельность. Кроме того,

необходимо усилить ответственность должностных и юридических лиц, учесть отдельные стандарты подготовки преступлений, гармонизировать законодательство республики с международными актами, создания современных механизмов мониторинга и расследования рисков. УК РТ должно быть не только средством карательного воздействия, но и эффективным инструментом предупреждения и пресечения современных проявлений подрывной деятельности, защиты информационной, экономической и оборонной безопасности страны. Только с учётом перспектив геополитического и технологического развития возможно эффективное действие уголовных норм в соответствии со стратегическими интересами государства;

Анализ показывает, что в определении преступления диверсии в ст. 309 УК РТ учтены в основном такие классические формы диверсии, как взрывы, поджоги и уничтожение объектов, оно не охватывает новых опасных форм диверсии, широко используемые в современных условиях. Между тем, такие действия, как массовое отравление, распространение инфекционных заболеваний людей (эпидемии), животных (эпизоотии) и растений (эпифитотии), совершаемые биологическими, химическими, радиологическими и даже киберметодами, имеют огромное социальное и стратегическое значение. Поэтому эти формы диверсии необходимо включить в ст. 309 УК РТ для адаптации законодательства к уровню реальных угроз безопасности.

Следует учитывать и тот факт, что должностные лица, имеющие доступ к секретной информации, инфраструктурным ресурсам и важным государственным документам, могут использовать свои полномочия для совершения диверсий. В таких случаях ущерб может быть более трагичным, а последствия – катастрофическими. Поэтому использование служебного положения как средство совершения диверсии должно быть четко установлено в статье 309 УК РТ как отягчающее обстоятельство уголовной ответственности. Данная поправка будет способствовать не только укреплению государственной безопасности, но и сохранению доверия общества к государственным структурам.

В военное время и в условиях чрезвычайного положения любые диверсионные действия, независимо от их проявления, могут привести к параличу системы обороны, ослаблению способности противостоять противнику и повышению уязвимости государства. В таких случаях диверсия признается особо опасным преступлением и должна повлечь за собой более строгую ответственность. Соответственно этому, автор считает в ст. 309 УК РТ специального раздела под названием «Диверсия в военное время или в состоянии войны» является целесообразным и своевременным, поскольку подобные действия могут привести даже к распаду государства. В современных условиях, когда мир сталкивается с новыми биологическими и экологическими угрозами, распространение отравляющих веществ и инфекционных заболеваний тоже может быть использовано в качестве орудия диверсии. Такие формы диверсии пока не предусмотрены в ст. 309 УК РТ, что создает правовой вакуум. В законодательствах же зарубежных стран, таких как Россия, США, Германия и других стран Европейского Союза, подобные действия выделены в отдельные составы преступлений и строго наказываются. Следовательно, данные нормы также должны быть включены в уголовное законодательство РТ, а вышеуказанные деяния должны быть криминализованы.

Законодательство РТ должно соответствовать тем глобальным процессам, которое так или иначе, угрожают безопасности государства, а также отвечать требованиям международных конвенций и соглашений. Например, сегодня уже стали открыто применяться биологических, химических и радиоактивных средств в асимметричной войне, гибридных операциях и современном терроризме. Эти угрозы, непосредственно влияют на общественную безопасность, здоровье населения и окружающую среду, и должны быть четко регламентированы в национальном законодательстве. Введение новых положений в ст. 309 УК РТ с учетом правового опыта развитых стран будет способствовать развитию правовой политики государства в русле международных, юридических принципов, правил и установлений.

Развитие уголовного законодательства в направлении совершенствования ст. 309 УК РТ является не только требованием настоящего времени, но и прямым ответом на реальные гибридные, информационные, экологические и биологические угрозы. Только посредством этих мер можно обеспечить безопасность государства и общества в беспокойном современном мире.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Диссертационная работа на тему «Уголовная ответственность за диверсию по уголовному законодательству Республики Таджикистан» подготовлена на основе анализа доктрины уголовного права, предыдущего и действующего уголовного законодательства РТ, практики его применения и личной точки зрения автора. В диссертации обоснована необходимость совершенствования ст. 309 УК РТ, приняты необходимые меры по совершенствованию структурной структуры данного преступления, и она представлена в новой редакции с учетом развития юридической науки и техники. Доказано, что одной из приоритетных задач развития внутренней и внешней политики современной таджикской государственности является защита национальной безопасности. Поскольку в существующих сегодня условиях активизируются угрозы основам конституционного строя и безопасности государства, экономической безопасности и обороноспособности РТ, и возникла объективная необходимость в оказании государством противодействия таким антигосударственным и антинациональным факторам (таким как диверсия). Для эффективного обеспечения экономической безопасности и обороноспособности РТ перед государством стоит задача разработки комплекса мер и инструментов, направленных на предотвращение диверсий. На уровне диссертации разработаны и предложены эффективные меры, достаточные для предотвращения диверсий и правильного применения ст. 309 УК РТ.

Представленная диссертация является первым в РТ комплексным фундаментальным исследованием, посвященным анализу преступления диверсии и вопросам

совершенствования уголовного законодательства в этой сфере. В диссертации сделаны следующие научно обоснованные выводы и предложения:

1. На уровне диссертации, используя и применяя принцип историчности, в диссертации рассматривается история становления и развития преступления диверсии, анализируется современное состояние преступления диверсии на необходимом уровне и прогнозируются тенденции его дальнейшего совершенствования [1-А].

2. Уголовная ответственность за диверсию впервые была установлена в РТ в советское время. Именно в уголовном законодательстве этого периода и появился термин «диверсия», и по сравнению с действующим УК РТ, объективная сторона преступления диверсии в советском законодательстве была более полной, и статья о диверсии была сохранена в УК РТ после обретения независимости в ст. 309 с существенными изменениями. В целом история развитие уголовного законодательства РТ в части уголовной ответственности за диверсию делится на два основных периода с точки зрения его становления и развития: а) советский период (1917-1991 гг.) - рассматривается становление норм уголовного права об этом преступлении, в котором было предусмотрено это преступление и определен состав этого преступления с принятием УК Таджикской ССР 1935 г.; б) годы независимости – в этот период произошли существенные изменения в структуре преступления диверсии, увеличилось число видов его совершения, изменились меры наказания, были конкретизированы признаки преступления, формы вины, особенности объективной и субъективной сторон [1-А], [10-А].

3. Обосновано, что правовой основой криминализации диверсии в УК государств – участников СНГ является МУК СНГ. На основе сравнительно-правового анализа уголовных законодательств государств – участников СНГ в области уголовной ответственности за диверсию помог четко определить законность возникновения правового запрета преступления диверсии, обосновать необходимость восприятия позитивных (новаторских) аспектах уголовного

законодательства государств – участников СНГ с целью совершенствования УК РТ в части преступления диверсии: криминализация таких действий, как содействие диверсионной деятельности; прохождения подготовки для проведения диверсионных операций; организации диверсионной группы (объединения) или участия в ней; диверсии, связанные с массовым уничтожением людей, причинением вреда их здоровью, а также массовым отравлением, распространением эпидемий и эпизоотий; диверсии, повлекшие гибель людей. На основе анализа УК государств – участников СНГ предлагается закрепить в УК РТ новые элементы, связанные с диверсией [8-А].

4. Диверсия представляет собой преступление, направленное на подрыв и дестабилизацию экономической безопасности и обороноспособности государства. Ее объективная сторона может выражаться в совершении взрывов, поджогов, а также иных действий, имеющих целью уничтожение либо повреждение стратегически значимых объектов [1-А].

5. Предметом преступного посягательства при диверсии выступают предприятия, промышленные и иные сооружения, транспортные коммуникации, пути сообщения, объекты жизнеобеспечения населения, функционирование которых непосредственно связано с обеспечением экономической стабильности и обороноспособности государства. Учитывая, что предметом преступления не могут быть жизнь и здоровье людей, предлагаем различать следующие виды объектов диверсии: 1) объекты, имеющие экономическое или оборонное значение; 2) территория – при совершении действий, направленных на радиоактивное заражение; 3) животных – при совершении действий, направленных на массовое отравление или распространение эпизоотии; 4) растений – при совершении действий, направленных на распространение эпифитотии [2-А].

6. Научно-технический прогресс расширяет круг отношений, которые могут стать объектом и предметом диверсии. Например, киберпреступность, которая определяется как общественно опасное преступное деяние в виртуальном пространстве или с его использованием,

ответственность за которое должно быть предусмотрена в УК или признана международными уголовными договорами, то есть ею может считаться любое преступление, предусмотренное УК, совершенное в виртуальном пространстве или с его использованием, в том числе диверсия. Однако следует отметить, при каких условиях и в каких случаях информация может быть признана предметом диверсии. Таким образом, такой объект следует считать предметом диверсии в случае его уничтожения или повреждения [8-А], [10-А].

7. Основанием уголовной ответственности за диверсию, с точки зрения объективной стороны, является совершение лицом хотя бы одного альтернативного общественно опасного деяния, из числа перечисленных в ст. 309 УК РТ. Совершение лицом такого деяния признается единственным обязательным признаком объективной стороны. Общественно опасные последствия, место, время, обстоятельства, способ, орудие и средства совершения преступления являются факультативными признаками данного преступления. Основными формами совершения диверсии являются взрыв, поджог или иные действия, направленные на уничтожение или повреждение предприятий и сооружений, дорог и транспортных средств, путей сообщения, а также объектов жизнеобеспечения населения. Учитывая высокую общественную опасность и положительный опыт зарубежных государств в уголовном праве, автор в своей научной концепции обоснованно предлагает ввести в состав диверсии следующие случаи:

а) криминализировать современную форму совершения деструктивных действий и для этого ввести в диспозицию ст. 309 УК РТ понятие «кибератаки»;

б) с учетом последствий деструктивных действий ввести в диспозицию ст.309 УК РТ понятие «массовое убийство людей, причинение телесных повреждений или иного вреда их здоровью»;

в) криминализировать и отнести к диверсии такие формы совершения разрушительных действий, как массовые

отравления, распространение эпидемий, эпизоотий или эпифитотий [8-А].

8. Субъективная сторона диверсии характеризуется такими двумя обязательными признаками, как: 1) вина в форме прямого умысла, и 2) цель - подрыва экономической безопасности и обороноспособности государства. Мотив и эмоциональное состояние являются факультативными признаками субъективной стороны диверсии, которые могут иметь юридическое значение при вынесении приговора. Цель подрыва экономической безопасности и обороноспособности РТ является обязательным признаком субъективной стороны диверсии, что существенно влияет на квалификацию диверсии и ее отграничение от схожих преступлений. В теории уголовного права и судебной практике она трактуется по-разному. Автором, предлагается под целью подрыва экономической безопасности и обороноспособности РТ в диверсии понимать ограничение возможностей государства по выполнению конституционно установленных задач и обязанностей во всех сферах жизнедеятельности человека, а при практическом применении этого положения следует ссылаться на конкретную статью Конституции [6-А].

9. Субъектом диверсии является физическое лицо, достигшее к моменту совершения преступления 16-летнего возраста. В науке уголовного права встречаются мнения о снижении возраста уголовной ответственности, но они являются необоснованными. Законодатель в данном случае прав [4-А], [5-А].

10. В теории уголовного права вопрос о соотношении диверсии и террористических актов является весьма сложным и дискуссионным, в связи с чем его решение на практике представляет немало трудностей. Важным условием решения данного вопроса является научный анализ законодательных положений и теоретических концепций, а именно:

1) сравнительный анализ норм уголовного права о диверсии и террористических актах;

2) решении вопросов конкуренции ст. 309 УК РТ и 179 УК РТ и совокупности таких преступлений. В составе диверсий и террористических актов имеются как

тождественные, так и различные обязательные признаки, на основании чего на практике могут сложиться две ситуации: а) когда такие признаки разграничивают диверсию и терроризм и свидетельствуют о правильности применения одной из этих статей; б) когда действия лица содержат все признаки обоих преступлений и свидетельствуют о конкуренции статей, и только форма действия определяет выбор статьи для применения.

11. В условиях роста новых угроз укрепление правовой системы в чатси борьбы с диверсионными преступлениями стало одним из приоритетных направлений законодательной политики РТ. Развитие цифровых технологий, расширение транснациональной преступности и использование нетрадиционных средств воздействия на государственную инфраструктуру требуют адаптации уголовного законодательства к современным реалиям и официального признания в правовом поле новых форм диверсий, включая кибер-, информационный и экономический диверсии. Кроме того, весьма важно усилить ответственность должностных и юридических лиц, ввести отдельные нормы за подготовку преступлений, гармонизировать законодательство с международными документами, разработать современные механизмы мониторинга и расследования рисков. УК РТ должно быть не только средством карательного воздействия, но и действенным инструментом предупреждения и борьбы с современными проявлениями диверсий, защиты информационной, экономической и оборонной безопасности страны. Только с учетом перспектив геополитического и технологического развития возможно эффективное действие уголовных норм, отвечающих стратегическим интересам государства [6-А].

12. Нынешнее определение преступления диверсии в ст. 309 УК РТ в основном ориентировано на классические формы диверсии, такие, как взрывы, поджоги и уничтожение объектов, и не охватывает новых угрожающих форм диверсии, широко используемых в современных условиях. В то же время, такие действия, как массовое отравление, распространение инфекционных заболеваний людей

(эпидемии), животных (эпизоотии) и растений (эпифитотии), совершаемые биологическими, химическими, радиологическими и даже киберметодами, имеют огромное социальное и стратегическое воздействие. Поэтому необходимо включить эти формы диверсии в ст. 309 УК РТ для адаптации законодательства к уровню реальных угроз безопасности.

13. В условиях войны и чрезвычайного положения любое деструктивное действие, независимо от его формы, может привести к параличу системы обороны, ослабить способность противостоять противнику и повысить уязвимость государства. В таких случаях диверсия признается особо опасным преступлением и должна повлечь за собой более строгую ответственность. Введение специальной ст.309 УК РТ специальной части под названием «Диверсия в условиях войны или военного положения» является целесообразным и своевременным, потому что подобные действия могут привести даже к распаду государства [9-А].

14. В современных условиях, когда мир сталкивается с новыми биологическими и экологическими угрозами, распространение отравляющих веществ и инфекционных заболеваний может быть использовано в качестве оружия диверсии. Такие формы диверсии пока не предусмотрены отдельно в ст. 309 УК РТ, что создает правовой вакуум. В законодательствах зарубежных стран, таких как Россия, США, Германия и других страны Европейского Союза, подобные деяния выделены в отдельные составы преступлений и сурово наказываются. Следовательно, данные нормы должны быть включены и в уголовное законодательство РТ, вышеуказанные деяния должны быть непосредственно криминализованы.

15. Законодательство РТ должно соответствовать меняющимся процессам глобальной безопасности и требованиям международных конвенций и соглашений. Ярким примером в этом направлении является широкое применение биологических, химических и радиоактивных средств в асимметричной войне, гибридных операциях и современном терроризме. Эти угрозы, напрямую влияющие на общественную безопасность, здоровье населения и

окружающую среду, должны быть четко урегулированы в национальном законодательстве. Введение новых положений и пересмотр ст. 309 УК РТ с учетом правового опыта развитых стран позволит Таджикистану привести свою правовую политику в соответствии с международными требованиями и быть юридически готовым к новым угрозам безопасности. Развитие уголовного законодательства в направлении совершенствования ст. 309 УК РТ является не только требованием современности, но и прямым ответом на реальные гибридные, кибернетические, экологические и биологические угрозы. Только посредством этих мер может быть обеспечена безопасность государства и общества в условиях постоянно меняющегося мира [3-А].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. в ч. 2 ст. 309 УК РТ дополнить такими квалифицирующими признаками, как следующего содержания: «а) неоднократно; б) группой лиц по предварительному сговору; в) с использованием служебного положения; г) при опасном рецидиве» [4-А];

2. в ч. 3 ст. 309 УК РТ также следует дополнить следующими квалифицирующими признаками: «а) организованной группой или преступным сообществом; б) при особо опасном рецидиве; в) в состоянии войны или военного времени» [4-А];

3. обосновано, что в ч. 1 ст. 309 УК РТ слово «направленных» следует заменить словами «непосредственно направляемых»;

4. фактический вред, причиняемый диверсионными действиями, направлен на конкретные общественные ценности, являющиеся объектом государственной безопасности: 1) ст. 309 УК РТ, за исключением случаев о преступлениях, которые по другой статье УК требуют дополнительной квалификации, предусматривающего более строгое наказание за его совершение; 2) всегда имеется фактор, повышающий уровень общественной опасности диверсионного акта, который следует учитывать при назначении наказания виновному.

5. Предлагается новая редакция ст. 309 УК РТ (см.: С. 11-12).

6. На основании анализа уголовных кодексов государств – участников СНГ предлагается предусмотреть в УК РТ следующие новые составы, связанные с диверсией:

Статья 309.1 (Организация обучения и подготовки подрывного характера)

1. Организация обучения или подготовки подрывного характера, а равно руководство или участие в таком обучении, независимо от места и формы обучения, – наказывается ...

2. То же деяние, если: “совершено с использованием служебного положения; сопряжено с финансированием такого деяния, – наказывается”

Статья 309.3 (Организация диверсионной группы или участие в ней)

1. Организация и обеспечение деятельности диверсионной группы и входящих в ее состав структур – наказывается

2. Участие в диверсионной группе – наказывается

Предлагаемые предложения обоснованы результатами исследования, но носят рекомендательный характер. Можно сказать, что они могут способствовать совершенствованию законодательства в направлении правильной реализации преступления диверсии на практике.

НОМГӢИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҶО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои расмӣ:

[1] Концепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2028: Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-уми феврالی соли 2018, таҳти №1005 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://www.mmktj/node/843> (санаи мурочиат: 05.03.2021).

[2] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26.01.2021 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/19088> (санаи мурочиат: 05.03.2021).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

[3] Абдухамитов В.А. Борьба с религиозным экстремизмом: уголовно-правовые, криминологические проблемы (на материалах

Республики Таджикистан) [Текст] / Монография. – Бишкек, 2015. – 260 с.

[4] Луценко Ю.В. Освобождение от уголовной ответственности за преступления против основ национальной безопасности Украины [Текст] / монография. – Харьков: Право, 2015. – 200 с.

[5] Маджидзода Дж.З., Назаров Н. Организованная и транснациональная преступность [Текст] / монография. – Душанбе, 2014. – 268 с.

[6] Назаров А.К. Уголовно-правовые нормы Корана и Хадисов и их классификация по институтам уголовного права [Текст] / монография. – Душанбе, 2014. – 193 с.

[7] Рахимзода Р.Х., Бобочонзода И.Х. Ҳукуки ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: қисми умумӣ [Матн] / Р.Х. Рахимзода, И.Х. Бобочонзода // Китоби дарсӣ. – Душанбе, 2019. – 550 с.

[8] Солиев К.Х. Тафсир ба Кодекси ҷиноятӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / К.Х. Солиев. – Душанбе: Глобус, 2006. – 880 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[9] Кудратов Н.А. К определению понятия «диверсия» и ее объекта [Текст] / Н.А. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2018. – №9. – С. 289-294.

[10] Кудратов Н.А., Зохидова М.М. Сравнительно-правовой анализ уголовной ответственности за диверсия по уголовным законодательствам Таджикистана и Украины по объекту преступления [Текст] / Н.А. Кудратов, М.М. Зохидова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. – 2020. – №3 (84). – С. 100-109.

[11] Хафиззода Ш.Х. Политико-правовые меры противодействия экстремизму и терроризму в Республике Таджикистан [Текст] / Ш.Х. Хафиззода // Труды Академии МВД Республики Таджикистан. – 2017. – №4 (36). – С. 153-160.

[12] Шарипов Т.Ш., Бахриддинов С.Э. Мафҳум ва намудҳои ҷиноятҳои ба муқобили асосҳои соҳти конститусионӣ ва амнияти давлатӣ [Текст] / Т.Ш. Шарипов, С.Э. Бахриддинов // Давлат ва ҳуқуқ. – 2007. – №3. – С. 56-63.

[13] Шарипов Т.Ш., Сафаров А.И. Таҳлили баъзе масоили принсипҳои конститусионии ҳуқуқи ҷиноятӣ / Т.Ш. Шарипов, А.И. Сафаров // Осори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 2015. –

№3 (27). – С. 218-226.

[14] Шарипов Т.Ш., Сафаров Х.С. Некоторые взгляды о соотношении понятий «Экстремизм», «Фундаментализм», «Радикализм», «Национализм» и «Сепаратизм» [Текст] / Т.Ш. Шарипов, Х.С. Сафаров // Труды Академии управления МВД России. – 2015. – №4. – С. 153-155

IV. Диссертация ва авторефератҳо:

[15] Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-правовое исследование [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Азизов Убайдулло Абдуллоевич. – Душанбе, 2015. – 413 с.

[16] Балашов, С.К. Уголовно-правовая охрана безопасности движения и эксплуатации железнодорожного транспорта [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Балашов Сергей Константинович. – Ростов-на-Дону, 2007. – 26 с.

[17] Емельянов, В.П. Уголовная ответственность за терроризм и преступления с признаками терроризирования [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Емельянов Вячеслав Павлович. – М., 2001. – 370 с.

[18] Киракосян, А.М. Терроризм на транспорте как угроза современному обществу [Текст]: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 09.00.11 / Киракосян Аршавир Мартуниевич. – М., 2007. – 23 с.

[19] Климосюк А.С. Кримінальна відповідальність за диверсію [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Климосюк Андрей Сергеевич. – Харьков, 2002. – 247 с.

[20] Коришева, И.В. Уголовная ответственность за приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Коришева Ирина Васильевна. – М., 2004. – 147 с.

[21] Кудратов, Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины, правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – Душанбе, 2021. – 539 с.

[22] Кудратов, Н.А. Уголовно-правовая охрана основ конституционного строя и безопасности государства: проблемы доктрины,

правоприменения и совершенствования законодательства [Текст]: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Кудратов Некруз Абдунабиевич. – Душанбе, 2021. – 127 с.

[23] Курбонзода, Б.Ш. Уголовная ответственность за организацию экстремистского сообщества в Республике Таджикистан [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Курбонзода Бехруз Шариф. – Душанбе, 2017. – 232 с.

[24] Назиров, Д. Проблемы терроризма, религиозного экстремизма и пути их преодоления [Текст]: дис. ... д-ра филос. наук: 12.00.08 / Назиров Давлятходжа. – Душанбе, 2009. – 347 с.

[25] Рахимзода, Р.Х. Оперативно-розыскная политика по обеспечению экономической безопасности Республики Таджикистан: проблемы теории, методологии и практики (историко-правовой и общетеоретический анализ) [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Рахимзода Рамазон Хамро. – Душанбе, 2018. – 581 с.

[26] Сопов, Д.В. Уголовная ответственность за терроризм: проблемы квалификации [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сопов Дмитрий Викторович. – М., 2004. – 203 с.

[27] Токманцев, Д.В. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности движения и эксплуатации железнодорожного, воздушного или водного транспорта [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Токманцев Денис Валерьевич. – Красноярск, 2008. – 247 с.

[28] Ҳайдарзода, М.П. Проблемаҳои муқаммалсозии қонунгузорӣ ва квалитатсияи ҷинойтҳои хусусияти экстремистидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ҳайдарзода Мурод Пирмаҳмад. – Душанбе, 2020. – 221 с.

[29] Шарипов, А.К. Предупреждение преступлений, обусловленных исламским радикализмом (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шарипов Алишер Каюмович. – М., 2017. – 228 с.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

[1-А]. Курбонова, А.А. Глобализация как фактор развития транснациональной организованной преступности [Текст] / Н.А. Кудратов, А.А.

Курбонова // Законодательство. – 2022. – №1 (45). – С. 118-125. **ISSN 2410-2903.**

[2-А]. Курбонова, А.А. Нақши Паёми Пешвои миллат дар қоҳиш додани сабаб ва шароитҳои ҷинояткорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н. А. Қудратов, А. А. Курбонова, С.И. Ҳабибов // Маҷаллаи академии ҳуқук. – 2025. – № 3(55). – С. 70-78. **ISSN: 2305-0535**

[3-А]. Курбонзода, А.А. Дурнамои рушди қонунгузорию ҷиноятӣ вобаста ба ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонзода // Осори Академияи ВҚД Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2025. - № 4 (68). - С. 154-164. **ISSN: 2412-141X**

[4-А]. Курбонзода, А.А. Таҳлили ҳуқуқӣ – ҷиноятӣ тарафи субъективии ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2026. - №1. - С. 287-297. **ISSN: 2413-5151**

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

[5-А]. Курбонова, А.А. Таърихи ташаккул ва рушди ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қаламрави Тоҷикистон [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №3 (37). – С. 285-291. **ISSN 2308-054X.**

[6-А]. Курбонова, А.А. Таҳлили ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ объектҳои таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2021. – №4/1 (38). – С. 288-293. **ISSN 2308-054X.**

[7-А]. Курбонова, А.А. Тавсифи умумии субъекти ҷинояти таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2022. – №1 (40). – С. 365-370. **ISSN 2308-054X.**

[8-А]. Қудратов, Н.А., Курбонова, А.А. Особенности субъекта измены государства [Текст] / Н.А. Қудратов, А.А. Курбонова // Юридическая наука в XXI веке: актуальные проблемы и перспективы их решений: Сборник научных статей по итогам работы третьего круглого стола со Всероссийским и международным участием (Шахты, 16 марта 2020 года). – Шахты: Общество с ограниченной ответственностью «КОНВЕРТ», 2020. – Том Часть 1. – С. 102-104.

[9-А]. Курбонова, А.А. Некоторые вопросы определения субъективной стороны диверсии [Текст] / А.А. Курбонова // Юридическая наука в XXI веке: актуальные проблемы и перспективы их решений: сборник

научных статей по итогам работы девятого круглого стола со Всероссийским и международным участием (Шахты: Донской государственный технический университет, 29-30 сентября 2020 года). – Шахты: ООО «Конверт», 2020. – Том Часть 1. – С. 124-126.

[10-А]. Курбонова, А.А. Саломатӣ ҳамчун объекти ҷиноят [Матн] / А.А. Курбонова // Маводҳои конференсияи дуввуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзӯи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодии рақамӣ» (31 майи соли 2021) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ Меликов У.А., номзади илмҳои ҳуқуқ Қудратов Н.А. – Душанбе: «Баҳманрӯд», 2021. – С. 129-134.

[11-А]. Курбонова, А.А. Тавсифи ҳуқуқи ҷиноятии таҳрибкорӣ [Матн] / А.А. Курбонова // Маводҳои конференсияи дуввуми илмӣ-амалӣ доир ба мавзӯи «Ҳуқуқ ва иқтисод: масъалаҳои ҳуқуқии иқтисодии рақамӣ» (31 майи соли 2021) / Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқ Меликов У.А., номзади илмҳои ҳуқуқ Қудратов Н.А. – Душанбе: «Баҳманрӯд», 2021. – С. 118-120.

[12-А]. Қудратов, Н.А., Мирзоева, Қ.А., Сафарова, З.М., Курбонова, А.А. Пешгирии киберҷиноятҳо [Матн] / Н.А. Қудратов, Қ.А. Мирзоева, З.М. Сафарова, А.А. Курбонова // Рушди технологияҳои рақамӣ дар шароити муосир: маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илм ва маориф» (солҳои 2020-2040), (27-28 декабри соли 2022) / Зери назари доктори илмҳои техникаи Х.Х. Назарзода, доктори илмҳои иқтисодӣ Ф.Р. Шаропов, доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ Н.А. Қудратов. – Душанбе: «ДДТТ», 2022. – С. 255-261.

[13-А]. Курбонова, А.А. Социальная обусловленность уголовной ответственности за диверсии [Текст] // Маводҳои конфронси илмию амалии байналмилалӣ бахшида ба 30 - солагии қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соли “Маърифати ҳуқуқӣ” дар мавзӯи “Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ифодаи арзишҳои умумимиллӣ”. – Душанбе: «ДБССТ», 2024. - С. 382-386.

[14-А]. Kudratov N.A., Kurbonova A.A. Extremist religious education and its influence on the security in the Republic of Tajikistan: criminal - legal and criminological aspects [Text] / N.A. Kudratov, A.A. Kurbonova // Масоили мубрами давлат, ҷомеа ва ҳуқуқи муосир. - 2025. - №1(5). - С. 40-53

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Курбонзода Афзуна Азим дар мавзун «Чавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонуни ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Калидвожаҳо: таҳрибкорӣ; тарқиш; эпидемия; эпизоотия; сӯхтор; корхона; бино; иншоот; тарафи объективӣ; тарафи субективӣ; амният; амнияти иқтисодӣ; иқтидори мудофиавӣ; объектҳои ҷиноят; таҳрибкории кибернетикӣ.

Пажӯҳиши диссертатсионии мазкур нахустин тадқиқоти маҷмӯиест, ки таҳлили ҳуқуқи ҷиноятии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ мувофиқи қонуни ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Мақсади тадқиқоти диссертатсионӣ тавассути омӯзиши комплексӣ муайян намудани мушкилиҳо (проблемаҳо) вобаста ба таркиби ҷинояти таҳрибкорӣ, инчунин таҳияи тавсияҳои бунёдӣ ва пешниҳодҳои илмӣ асоснок ва исботшуда, ки барои беҳтар намудани қонуни ҷиноятӣ дар самти ҷавобгарии ҷиноятӣ вобаста ба таҳрибкорӣ равона гардидаанд, ифода мегардад.

Муқаррарот ва хулосаҳои асосӣ бо истифодаи ҳамачонибаи тамоми усулҳои мавҷудаи илми ҳуқуқ оид ба таҳлили зуҳуроти ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ, аз ҷумла, методи диалектикӣ, маҷмӯи методҳои махсуси илмӣ-оморӣ, шаклино мантикӣ, қиёсию ҳуқуқӣ, таърихӣ, системавӣ сохторӣ ва ғайра асос ёфтаанд. Инчунин хангоми таҳлили масъалаҳои илмӣ усулҳои махсуси ҳуқуқӣ, аз қабилӣ муқоисавӣ-ҳуқуқӣ истифода шудаанд.

Навгони илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он зоҳир мегардад, ки дар асоси таҳлили қонунгузориҳои ҷиноятии қаблӣ ва амалкунандаи ҚТ, амалияи истифодаи он, нуқтаҳои назари олимон (доктринаи ҳуқуқи ҷиноятӣ) ва инчунин нуқтаи назари шахсии муаллиф, модели нави меъёре, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои таҳрибкорӣ пешбинӣ менамояд, пешниҳод гардидаанд. Дар диссертатсия, инчунин, зарурати такмил додани м. 309 ҚЧ ҚТ, сохтори нави он пешниҳод гардида, тамоюлҳои танзими меъёрии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ дар қонунҳои ҷиноятии Тоҷикистон дар марҳалаҳои гуногуни рушди таърихӣ таҳлил карда шуда, тадбирҳои зарурӣ барои мукаммалгардии сохтори таркибии ҷинояти мазкур андешида шудаанд.

Натиҷаи тадқиқот дар таҳияи асосҳои назариявии коркарди низоми донишҳои мавҷуда оид ба масъалаҳои мубориза бар зидди таҳрибкорӣ, такмили фаъолияти қонунгузорӣ дар соҳаи мубориза бо ҷинояткорӣ, аз ҷумла бар зидди таҳрибкорӣ, амалияи ҳуқуқтабикқунии мақомоти тафтишоти пешакӣ ва суд оид ба ошкор, таҳқиқ ва бандубасти ҷинояти мазкур, муайян намудани рақобати меъёрҳои байни таҳрибкорӣ ва терроризм, зимни омода намудани қарори Пленуми Суди Олии ҚТ, бо мақсади таъмини табиқи дуруст ва яқсони қонунгузорӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои таҳрибкорӣ аз ҷониби судҳо ва фаъолияти таълимӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

АННОТАЦИЯ

к диссертации Курбонзода Афзуны Азим на тему «Уголовная ответственность за диверсию по уголовному законодательству Республики Таджикистан»

Ключевые слова: диверсия; взрыв; эпидемия; эпизоотии; огонь; предприятие; здание; удобства; объективная сторона; субъективная сторона; безопасность; экономическая безопасность; оборонительная способность; объект преступления; кибердиверсия.

Данная диссертационная работа является первым комплексным исследованием, посвященным анализу уголовно-правовой ответственности за диверсию по уголовному законодательству РТ. Цель диссертационного исследования - выявить проблемы (проблемы), связанные с составом преступления диверсии, путем комплексного исследования, а также разработать принципиальные рекомендации и научно обоснованные предложения, направленные на совершенствование уголовного законодательства в направлении уголовной ответственности, связанная с саботажем.

Основные положения и выводы основаны на комплексном использовании всех существующих методов юридической науки для анализа правовых и социальных явлений, в частности, диалектического метода, комплекса специальных научно-статистических, формологических, сравнительно-правовых, исторические, систематические и структурные методы и т.д. Также при анализе научных вопросов использовались специальные юридические методы, например сравнительно-правовой.

Научная новизна диссертационного исследования проявляется в том, что на основе анализа действующего уголовного законодательства РТ, практики его применения, точки зрения ученых (учение уголовного права), а также представлена личная точка зрения автора, новая модель нормы, предусматривающей уголовную ответственность за диверсию. В диссертации также отмечена необходимость совершенствования ст. 309 УК РТ, представлена его новая структура, проанализированы тенденции нормативного регулирования уголовной ответственности за диверсии в уголовном законодательстве Таджикистана на разных этапах исторического развития, а также приняты необходимые меры по улучшить структуру этого преступления.

Результат исследования по развитию теоретической основы обработки существующей системы знаний по вопросам борьбы с диверсиями, совершенствования деятельности законодательства в сфере борьбы с преступностью, в том числе против диверсий, правоприменительной практики предварительного расследования. органы и суд по раскрытию, расследованию и задержанию данного преступления, определяют конкуренцию норм диверсии и терроризма при подготовке решения Пленума Верховного Суда РТ, в целях обеспечения правильного и единообразного реализации законодательства об уголовной ответственности за диверсии для использования в судах и просветительской деятельности.

ANNOTATION

to the author's abstract of the dissertation of Kurbonzoda Afzuna Azim on the topic «Criminal liability for sabotage under the criminal legislation of the Republic of Tajikistan»

Key words: sabotage; explosion; epidemic; epizootics; fire; company; building; facilities; objective side; safety; economic security; subjective side; defensive ability; object of crime; cyber sabotage.

This dissertation is the first comprehensive study devoted to the analysis of criminal liability for sabotage under the criminal legislation of the Republic of Tajikistan. The purpose of the dissertation research is to identify problems (issues) related to the crime of sabotage through a comprehensive study, as well as to develop fundamental recommendations and scientifically based proposals aimed at improving criminal legislation in the direction of criminal liability associated with sabotage.

The main provisions and conclusions are based on the integrated use of all existing methods of legal science for the analysis of legal and social phenomena, in particular, the dialectical method, a complex of special scientific-statistical, formological, comparative legal, historical, systematic and structural methods, etc. Also, when analyzing scientific issues, special legal methods were used, for example comparative law.

The scientific novelty of the dissertation research is manifested in the fact that, based on an analysis of the current criminal legislation of the Republic of Tajikistan, the practice of its application, the point of view of scientists (the doctrine of criminal law), the author's personal point of view, a new model of the norm providing for criminal liability for sabotage, is also presented. The dissertation also noted the need to improve Art. 309 of the Criminal Code of the Republic of Tajikistan, its new structure is presented, trends in the normative regulation of criminal liability for sabotage in the criminal legislation of Tajikistan at different stages of historical development are analyzed, and the necessary measures are taken to improve the structure of this crime.

The result of a study on the development of a theoretical basis for processing the existing system of knowledge on the issues of combating sabotage, improving legislation in the field of combating crime, including against sabotage, and law enforcement practice of preliminary investigation. authorities and the court for the disclosure, investigation and detention of this crime, determine the competition between the norms of sabotage and terrorism when preparing the decision of the Plenum of the Supreme Court of the Republic of Tajikistan, in order to ensure the correct and uniform implementation of legislation on criminal liability for sabotage for use in courts and educational activities.

Ба чоп __.12.2025 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x841/16.
Коғази офсет. Чопи офсет. Гарнитураи Times New Roman Tj.
Чузъи чопии шартӣ 3,25.
Теъдоди нашр __ нусха. Супориши №__.